

LA SAGRERA DE SANT FELIU DE PALLEROLS

Josep Canal - Carles Fochs

PROPÒSIT

El projecte que tenim per a aquest treball és molt ampli. Va començar de manera senzilla, però s'ha complicat a causa de la nombrosa documentació que hem obtingut. L'interès inicial per l'estudi de la sagrera de Sant Feliu de Pallerols s'ha estès a la cellera o poble nou, recinte fortificat durant el segle XIV, i més endavant als barris de fora dels murs. Tot, evidentment, dins del context del terme del castell d'Hostoles, infeudat pels comtes de Barcelona a les cases Hostoles, Cartellà i Rocabertí dels segles XI al XIII.

Per tant, aquest treball és el primer capítol d'un estudi més ambiciós, que intentarà explicar com neix i creix una vila feudal, que més tard fou reial, en el cor de la terra remença; tot plegat en una època que Catalunya refermava la seva identitat.

Tota aquesta feina no hauria estat possible sense les àmplies ajudes obtingudes. El nostre agraïment, per tant, al Dr. Frederic Udina i Mercè Costa, directors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó per les múltiples facilitats rebudes. També a Josep M^{re}. Marquès, de l'Arxiu Diocesà de Girona, i a Antoni Mayans, conservador de l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot, on hem pogut consultar els registres de la Notaria de la Vall d'Hostoles. Al senyor rector de Sant Feliu de Pallerols, que ens ha facilitat les consultes a l'Arxiu Parroquial. I al Dr. Josep Calzada i Oliveras, medievalista i paleògraf, per introduir-nos en la lectura dels documents medievals.

Finalment, el nostre reconeixement als propietaris dels masos Pallerols, Fàbrega i Bastons, que han permès la consulta de valuosos documents; a l'Ajuntament de Sant Feliu de Pallerols per les facilitats

referents a la cartografia municipal, i en especial a Àngel Mansilla, Xavier Bantí, Joaquim Sans, Joan i Josep Serra i Jesús Busquets, per les feines d'amidament d'edificacions i identificació de construccions velles en el recinte històric, i a Àngel Mansilla i Ramon Cros per la identificació de masos i molins medievals, així com a tots els propietaris que han permès l'entrada a les seves cases per fer comprovacions tècniques.

Sant Feliu de Pallerols, 15 de novembre de 1991

Els autors

I. LA PARRÒQUIA DE SANT FELIU DE PALLEROLS I EL CASTELL D'HOSTOLES

La primera referència sobre la parròquia de Sant Feliu de Pallerols és de l'any 1039. És acreditada per un vell pergamí que, resumit, diu, que a 4 de les calendes de maig de l'any 8 del rei Enric, Arnau i Azalzez, feren donació d'una peça de terra, en lo comtat de Gerona, parròquia de Sant Feliu de Pallerols en Riubrugent, en lo lloc anomenat Pallazol, que afrontava a orient en terra d'Ermengol i dels seus fills, a migdia dels alves del Riubrugent, a ponent en terra d'Eldefredo i a tramontana en terres del dit Ermengol. Fou una donació dels esposos Arnau i Azalzes al seu fill Ramon⁽¹⁾.

Si bé la referència és ben antiga, any 1039, estimem que l'existència de la parròquia és encara molt més vella: deu remuntar-se als segles IX o X. Són molts els historiadors que es manifesten en aquest sentit. Pruença cita el fet que les parròquies de les valls del Llémèna i d'Hostoles estaven poblades el segle X. El rei franc, Carles el Simple, en document de l'any 922, confirma les possessions de la seu de Girona i esmenta un alou que hi havia "**... in Cuculio, in valle Guntravi vel ipsas Medas ...**", en plena serra de Font Pobra i parròquia de Sant Cristòfol de Cogolls⁽²⁾. Un altre document reforça l'existència de poblament a la Vall d'Hostoles: en l'acta de consagració de l'església del castell de Finestres, feta per voluntat del comte de Barcelona, príncep anomenat Borrell, als idus d'octubre de l'any dotze, regnant el rei Lluís, fill de Carles (any 947), es constata la donació a l'església del

castell feta per “... **Alsindus maso uno in Cucullos, cum suis terris et afrontationibus...**”⁽³⁾.

La Vall d'Hostoles estava ja colonitzada entre els anys 800 i 1000, i l'existència de les parròquies en seria una altra confirmació. El testament del comte de Besalú, Bernat Tallaferro, és testimoni de l'existència de la parròquia de Sant Iscle de Colltort, quan dona al seu hereu “... **ipso alode qui est in valle Santo Acisclo, simul cum ipsa parrochia quod emit de Rodgario, et de uxore sua...**” La donació també comportava la del veí castell de Colltort⁽⁴⁾.

El poblament de la Vall d'Hostoles, a començament del segon mil·lenni, comprèn una nombrosa quantitat de petits masos escampats per tota la vall i les laterals de Colltort, Vallac i Cogolls, distribuïts entre les set parròquies: Sant Feliu de Pallerols, Sant Iscle de Colltort, Sant Miquel de Pineda, Sant Cristòfor de les Planes, Sant Cristòfor de Cogolls, Santa Maria de les Encies i Sant Pere Sacosta.

Els masos són petits alous pagesos, que viuen i treballen sota la protecció del comte de Barcelona, que governa el nucli principal de comtats: Barcelona-Girona-Osona. El país està dividit en districtes de castells termenats, i al front de cadascun d'ells un vicari governa en nom del comte. Un d'aquests castells termenats és el d'Hostoles, regentat per la família del mateix nom, que representa el poder polític, equilibrat pel poder eclesiàstic de les set parròquies, que depenen del bisbe de Girona.

No existeix encara, a la Vall d'Hostoles, cap nucli urbà, com hem dit; el paisatge poblacional apareix dispers, i tenim la impressió que les parròquies, com a tals, són establertes amb molta anterioritat a les sagreres de les quals parlarem més endavant, que apareixen la segona meitat del segle XI, i que representen un inici del poble concentrat als voltants de l'església parroquial.

Si en una visió retrospectiva poguéssim contemplar la distribució poblacional de la vall, entre els anys 1000 i 1030, observariem multitud de masos dispersos i les esglésies parroquials soles i absolutament aïllades. Com eren aquestes esglésies? La de Sant Feliu de Pallerols, que existia ja el 1039, era probablement de construcció pre-romànica, i posteriorment devia ser substituïda, d'acord amb els corrents generals del país, per una construcció romànica, d'una dimensió un xic superior

a la de Sant Miquel de Pineda i amb l'absis a llevant. Al seu voltant immediat res, però a prop seu uns petits masos conreats per pagesos, que són petits propietaris.

No sabem la relació existent entre el poder polític que representen els senyors d'Hostoles, i l'Església, al començament del segon mil·lenni, abans de la revolució feudal, però probablement cada poder ocupava la seva parcel·la. Diem això perquè en el futur, i a causa de la revolta feudal, tot quedarà modificat i en resultarà un primer temps d'enfrontament entre ambdós poders, que més endavant es complementaran.

Per tot el que hem dit, creiem que la Vall d'Hostoles fou cristianitzada després de l'entrada dels francs, l'any 785. Entre aquesta data i l'any 1000, la vall fou protegida per tres castells⁽⁵⁾, Hostoles, Puig Alder i Colltort i per les set parròquies esmentades. Aquesta situació subsistí fins al voltant de l'any 1030, quan, a causa dels moviments feudals que erosionaren el poder comtal, l'Església intentà de protegir les comunitats pageses instituint als voltants de les esglésies parroquials un territori sagrat i d'immunitat: les sagres.

Però per intentar comprendre la importància dels esdeveniments que ocorregueren als comtats catalans la primera meitat del segle XI, hem de parlar de la família Hostoles, que en nom del comte de Barcelona governava la vall del mateix nom, i que gaudia d'una considerable influència en la cort comtal barcelonesa.

L'any 1002, en un judici sobre el castell de Queralt reclamat pel bisbe d'Urgell contra Serfred, que se l'havia apropiat, presidit pel comte de Barcelona, Ramon Borrell, i la seva esposa, Ermessenda, figura el noble "**Miro Hostolense**" entre altres dignataris⁽⁶⁾. També aquest mateix any Miró d'Hostoles és citat entre els nobles posseïdors de béns en una relació del comtat d'Urgell⁽⁷⁾.

El dia 3 de juny de l'any 1011, en una causa promoguda per l'Abat Guitart, de Sant Cugat a causa dels desmans de Giribert, i sota la presidència dels mateixos comtes, es reuní la cort comtal, a la qual assistí també Miró d'Hostoles⁽⁸⁾.

Que Miró I d'Hostoles era home d'influència, prop del Comte de Barcelona ho demostra la seva signatura en la donació que feren Ramon Borrell i la seva esposa, Ermessendis, d'unes terres en el pla

de Girona, per fer el nou edifici de la catedral de Girona⁽⁹⁾, a 13 de les calendes de juliol del 1015.

L'alta categoria de Miró d'Hostoles en la comitiva comtal queda igualment demostrada en el contenciós que tingué lloc el 8 de les calendes d'agost de l'any 1018, entre el bisbe de Barcelona, Deusdedit, i Ermefred, sota presidència dels comtes. Hi assistiren Miró d'Hostoles, Borrell, bisbe d'Osona, i Gllm. de Castellvell entre altres, tots ells qualificats com “...**residentibus primatibus palatii...**”⁽¹⁰⁾. L'any 1018, en la qüestió entre l'abat de Sant Cugat i Seniofred de Rubí, dirimida davant la comtessa Ermessenda i el seu fill Berenguer, marquès i comte de Barcelona, ja que Ramon Borrell havia mort, els nobles assistents, entre ells Miró d'Hostoles, són reconeguts com “...**nostres primatibus...**”⁽¹¹⁾. En el famós cas de l'alou d'Ullastret, dirimit entre la comtessa Ermessenda de Barcelona i el comte Hug, d'Empúries, davant del comte de Besalú, Bernat Tallaferro, i l'Abat Oliba, Miró d'Hostoles assistent, hi és qualificat com “...**residentibus nobilibus...**”⁽¹²⁾.

És a dir, Miró d'Hostoles, senyor del castell del mateix nom pel comte de Barcelona, formà part de la cort lai comitiva comtal, amb els comtes Ramon Borrell i Berenguer Ramon I. Sota la presidència d'aquest darrer comte, assistí a un judici entre Adalbert, vescomte del Rosselló, i l'Abat de Sant Cugat⁽¹³⁾.

Amb aquestes dades podem deduir la personalitat del noble senyor Miró d'Hostoles i l'existència d'un personatge que pertany a l'alta noblesa catalana, amb una forta vinculació amb la casa comtal de Barcelona, tant en temps de Ramon Borrell com de Berenguer Ramon I i de la comtessa Ermessenda, molt relacionada sempre amb el comtat de Girona. Dos aspectes cal ressaltar de la relació de Miró I amb els comtes de Barcelona: primerament la seva participació en la cort judicial, institució que fou sempre garantia de la pagesia. Poca cosa sabem de la competència i funcions d'aquesta cort (Bonnassie diu que només en coneixem l'aspecte judicial), però hom pot imaginar que s'estenièn al conjunt dels sectors de l'activitat comtal (militar, diplomàtica i fiscal), i que dues categories de participants hi tenien un paper efectiu: els magnats i els jutges. Ramon d'Abadal, interessat per aquesta qüestió, explica que des del temps de Ramon Borrell sovintegen les

reunions de la cort, derivació mixta de les corts carolíngies i de les assemblees corrents judicials. Afegint que Miró d'Hostoles figurava molt sovint en aquestes reunions⁽¹⁴⁾. Un segon aspecte sobre l'alta posició de Miró està relacionat amb altres activitats comtals. Es tracta de la seva signatura en el document de la donació dels comtes de Barcelona a la catedral de Girona i la firma de l'acta de consagració de l'església i cenobi de Ripoll, fets que proven una adscripció al cercle íntim dels comtes de Barcelona⁽¹⁵⁾.

Eneas Miró, el seu fill i hereu, continuà en aquesta línia de gran influència en la Cort comtal. El trasllat del darrer testament de Berenguer Ramon I fou en presència de la comtessa Ermessenda i dels **nobilium terrae** Eneas Miró, Amat Eldrich, Ermengol Bernard i Berenguer Asó, entre altres⁽¹⁶⁾. Continuà també la seva participació en la Cort Judicial: el trobem a Vic amb la comtessa Ermessenda i altres magnats per dirimir unes diferències entre el bisbe de Vic i el vescomte de Cardona, i el 30 de juliol de l'any 1033 en una confirmació de sentència a favor del monestir de Sant Cugat⁽¹⁷⁾.

Investigar la forta personalitat d'Eneas Miró, senyor del castell d'Hostoles, no és l'objectiu d'aquest treball, però sí que volem significar que tingué una gran participació en la política catalana del temps, en especial per les seves intervencions en les disputes del comte Ramon Berenguer I i l'àvia Ermessenda, que portaren a l'escissió del comtat de Girona, així com en els pactes posteriors que els reconciliarien i foren l'inici de l'estat feudal que propicià Ramon Berenguer I⁽¹⁸⁾.

És indubtable que tant Miró I com Eneas Miró, vicaris del comte de Barcelona i magnats, visqueren moments transcendents en la història dels comtats catalans, i és per això que hem volgut explicar la seva personalitat i influència en el desenvolupament dels fets a la Vall d'Hostoles, el segle XI, que tanta influència tingueren en el seu procés posterior.

Dos fets convulsionaren la política i de govern de Catalunya la primera meitat del segle XI: la revolta feudal i les divergències entre Ramon Berenguer I i la seva àvia Ermessenda.

Diu Bonassie, historiador que ha investigat profundament el règim feudal català, que aquest es va imposar a Catalunya particularment entre els anys 1020 i 1060, i que la seva instauració constitueix una

ruptura dramàtica i un capgirament complet tant de les estructures de producció com de les relacions entre els homes. L'adveniment del feudalisme, que en aquest cas no deu res a influències exteriors, sinó que és el resultat d'un procés espontani, està acompanyat d'un veritable esquinçament del teixit social. L'origen d'aquesta mutació cal cercar-lo en les transformacions econòmiques -continua Bonnassie-, ja que els segles IX i X el país havia protagonitzat una obra considerable d'enriquiment, sobretot agrícola, resultat del treball aferriat dels pagesos que baixaren de les altes valls del Pirineu i conqueriren un nou espai agrari, amb un utilatge rudimentari.

Aquest relatiu enriquiment convertí molts petits pagesos en propietaris lliures, fet que provocà la cobejança de la noblesa, que es trobava revoltada contra el poder comtal aprofitant la seva feblesa. En aquest clima insurreccional, continua Bonnassie, és quan, del 1020 al 1060, neix el feudalisme català⁽¹⁹⁾.

Tenim constància de la participació dels senyors del castell d'Hostoles, en els dos fets transcendents que hem esmentat. Com tenidors del castell són els amos de la vall, ja que en el castell i solament allà resideix el poder dins dels seus termes. Però en el període anterior a la revolta feudal el seu poder és limitat per la superior jurisdicció del comte de Barcelona. Dels anys 1020 al 1060, la revolució feudal trastoca el país tant en l'aspecte polític com en el social. És el període durant el qual governa, en el castell d'Hostoles, Eneas Miró. La seva participació en el conflicte esdevé una problemàtica. Cal dir que la revolta feudal coincidí amb una mena d'escissió del comtat de Girona, provocada per la comtessa Ermessenda, la qual trencà amb el seu nét, Ramon Berenguer I, i passà a residir i governar aquest comtat amb independència. En aquell moment històric és quan Eneas Miró demostra el seu alt sentit polític, ja que sense trencar amb el comte de Barcelona, és un magnat protector de la comtessa Ermessenda a Girona⁽²⁰⁾.

Ermessenda governà Girona des del 1041 fins al 1056, any que cedí el comtat de Girona i els drets d'altres comtats al seu nét Ramon Berenguer I, i a l'esposa d'aquest, Almodis⁽²¹⁾. Uns anys abans, i per posar fi a la discòrdia, es firmà un pacte entre els comtes de Barcelona i Ermessenda. Tres magnats gironins signaven la garantia del pacte: la vescomtessa de Girona, Ermessenda, Amat Eldrich i Eneas Miró.

Aquest pacte i les seves garanties demostren plenament l'alta posició d'Eneas Miró prop de la comtessa Ermessenda, i el gran paper polític dels tres magnats en la resolució del conflicte de Girona, que, al cap i a la fi, representa l'inici del futur estat feudal, propiciat per Ramon Berenguer I⁽²²⁾.

Que Eneas Miró durant el conflicte sabé guardar l'equilibri del poder del seu castell d'Hostoles, és evident pel fet que a partir del 1057 és home de confiança del comte de Barcelona, amb el qual signà pactes referents al castell. També el mateix any Eneas Miró figura com representant del comte de Barcelona, en el lliurament que féu del castell de Colltort el comte de Besalú⁽²³⁾, i el 1061 com testimoni del conveni entre el vescomte de Girona, Ponç Guerau, i els comtes barcelonesos⁽²⁴⁾.

Però no hem d'oblidar que els magnats de Girona representaven, en l'ordre antic, el dels privilegis dels vells llinatges, que no volien cedir el poder. Això degué repercutir dins els termes del castell d'Hostoles, on la pagesia s'anava endeutant i estava sense defensor. L'èxit de la revolta feudal que havia passat Eneas Miró de vicari del comte a senyor banal, empitjorà la situació dels camperols.

II. LA INSTITUCIÓ DE PAU I TREVA

S'ha d'insistir molt en el clima d'inseguretat i malestar social al qual es refereix Ramon d'Abadal i que provocà una crisi profunda en tot l'occident d'Europa⁽²⁵⁾; el poder públic feia temps que anava afeblint-se i acabà per desaparèixer. En la pràctica, s'instaurà el regne de la violència per la força. A Catalunya, la debilitat dels comtes es féu palesa en temps de Berenguer Ramon I i els primers temps del seu fill, Ramon Berenguer I. Els grans funcionaris comtals, els vicaris, privatitzaren al seu favor els béns fiscals, i els castells esdevingueren poders incontrolats per l'autoritat central, sota el domini de la noblesa feudal, cada vegada més allunyada del poder del comte.

Aquesta inseguretat era molt profunda en el poble menut de les ciutats i en els petits pagesos de les zones rurals, que no tenien protecció en la defensa dels seus interessos. La revolta feudal que s'estava produint s'havia emportat també el tribunal del comte.

Una part de l'Església, encapçalada pel bisbe Oliba de Vic, es decidí a intervenir en aquest procés de disbauxa i tractà d'imposar, amb el seu prestigi, un esperit de pacificació que significués la salvaguarda dels febles i un distanciament de la prepotència nobiliària. Amb aquesta finalitat aparegueren les institucions de Pau i Treva.

Els antecedents cal trobar-los en el sínode de Toluges vers 1022, i en el de Vic l'any 1030, però fou en l'Assemblea de Vic, el 1033, quan per primera vegada s'establí la Treva de Déu en termes de precisió de temporades i festivitats. Per la seva importància transcrivim aquí alguns dels seus paràgrafs:

"Aquesta es la pau confirmada pels bisbes i abats, comtes i vescomtes, magnats i entitats temerosos de Deu, en l'any de l'Encarnació del Senyor de 1033. Que des d'ara endavant ningú no assalti les esglésies ni les cases edificades a l'entorn, fins un circuit de trenta passes... Per altre part, qualsevulla que envaeixi una església o penetri amb violència al seu entorn per un circuit de trenta passes, queda obligat a esmenar per pacte el sacrilegi comés i, entretant es reu d'excomunió...

Que ningú no cali foc ni destrueixi les cases dels pagesos ni dels clergues desarmats...

Que ningú no assalti els homes ni dones de les viles ni els despulli dels seus vestits ni els fereixi ni els atropelli ni els mati ni els prengui la rella ni l'aixada...⁽²⁶⁾

Que ningú no cali foc a les meses ni devalti les oliveres..."

També aquest document assenyalava les festivitats i els períodes durant els quals s'havia de respectar la Treva. Els bisbes no solament confirmaren aquests dies festius com la Treva del Senyor, sinó que també manaren observar les nits precedents i següents, des de la posta fins la sortida del sol del dia següent. Manaren, així mateix, els predits bisbes, que en el temps de l'Advent del Senyor, de la Quaresma, de les octaves de Pasqua i de l'Ascensió del Senyor, ningú no s'atrevis a construir castells o fortaleses, si no fos que hagués començat a edificar-les des de 15 dies abans de començar les treves.

Si les assemblees anteriors al 1033 limitaven els beneficis de la Pau i Treva a la diòcesi de Vic, el concili de l'1033 representà l'extensió a altres diòcesis catalanes que, segons l'historiador Ramon Martí⁽²⁷⁾,

eren amb tota seguretat les de Barcelona i Girona, si es té en compte les festivitats durant les quals seria vigent la treva. La diòcesi de Girona, estava indubtablement compresa en la Pau i Treva, ja que les festivitats especificades són les de Santa Maria, la qual tenia dedicada la Seu de Girona, i Sant Feliu, màrtir d'un reconeixement i prestigi realment excepcional des de la baixa Edat Mitjana, i que tenia dedicada la col·legiata de Sant Feliu a la ciutat de Girona.

Els comtes-reis, en observar la importància i efectivitat que havia adquirit la institució de Pau i Treva, s'afegiren al moviment incorporant a les constitucions de Catalunya la seva defensa. Alfons I a Fontdarella, l'any 1173, posà sota la seva protecció els cementiris i les sagreres entorn a les esglésies establertes. El mateix féu Pere I en les Corts de Barcelona del 1198 al 1200, i Jaume I el 1218 a Vilafranca, el 1225 a Tortosa i el 1228 a Barcelona⁽²⁸⁾.

És indubtable que la Pau i Treva posava sota protecció reial i de l'Església altres aspectes a més a més dels cementiris i sagreres, als quals ens hem limitat, per ser el que interessa en aquest treball.

El problema que ofereix l'estudi de les sagreres és molt complex, tant pel que fa als recintes de 30 passes, els quals són difícilment identificables en l'actualitat, com pel fet de no posseir bones investigacions dels castells termenats, i de l'enorme influència que hi exercien els feudals que els posseïen, ja que, ben segur, es podrà demostrar que la ingerència dels senyors en les sagreres fou molt forta, i que l'esperit inicial del moviment de Pau i Treva promogut per Oliba i un sector del clergat català, perdé força ben aviat. Però aquest moviment fou molt important i els recintes al voltant de l'església es recordaren en documents del 1300 i posteriors, quan esmenten que una determinada persona habita a la sagrera. Segurament les generacions s'anaren transmetent la memòria dels seus avantpassats, que devia recordar els temps que el poble era un diminut nucli al voltant de la parròquia, on hi havia una seguretat que no existia a fora. Potser algú recordava els temps que, el vespre de cada dijous, les campanes de les set parròquies de la vall tocaven la treva de Déu. Era un senyal molt esperat, ja que fins a la darrera hora dels dilluns s'establia una pau inviolable.

Molt interessant per a la història de Catalunya, serà aprofundir en la investigació de les sagreres i en el funcionament que tingueren durant

la seva existència com espai d'immunitat i de protecció que durà almenys 200 anys.

III. L'ENSAGRERAMENT I LES SAGRERES DE LA VALL D'HOSTOLES

Com hem vist, una de les conseqüències pràctiques de les assemblees de Pau i Treva fou la institució de les sagreres creades per l'Assemblea del 1033. Allí figura clarament la immunitat de les esglésies i dels espais de 30 passes al seu voltant, i el càstig d'excomunió per a qui gosés violentar-les⁽²⁹⁾.

Les sagreres, o més ben dit, el circuit de 30 passes al voltant de l'església parroquial, estan especificades en les actes de dotació de noves esglésies parroquials, o bé de reconstrucció, a partir del 1040.

L'espai comprèn el cementiri i les construccions dins del circuit d'immunitat. Els mots **sacraria** i **sacrario** aparegueren ben aviat en actes de venda, donació, testaments i en les pròpies actes de dotació d'esglésies fetes amb presència del bisbe, arreu del país.

Pertant, la investigació en la documentació medieval d'aquests mots permetrà determinar l'existència d'antigues sagreres, institució molt més estesa en la Catalunya vella del que hom pensava fa uns anys. És, indubtablement, una investigació complexa i difícil per l'extrema raresa dels documents, dels segles XI i XII en especial. És difícil l'estudi de l'origen de les sagreres, però es barregen tres hipòtesis: origen eclesiàstic-pagès, pagès exclusivament, o un tercer cas, amb una intervenció senyorial ben definida.

L'esmentat Ramon Martí diu, molt encertadament, en el seu treball, que l'estudi d'una església romànica ha de complementar-se forçosament amb el de la seva sagrera, i que la seva supervivència i la de les emprentes deixades en l'organització de l'espai urbà, comprovades amb una simple prospecció, són suficientment importants perquè els restauradors i les autoritats competents aturin el procés destructor que es duu a terme⁽³⁰⁾.

Nosaltres hem pogut localitzar 26 documents datats entre 1287 i

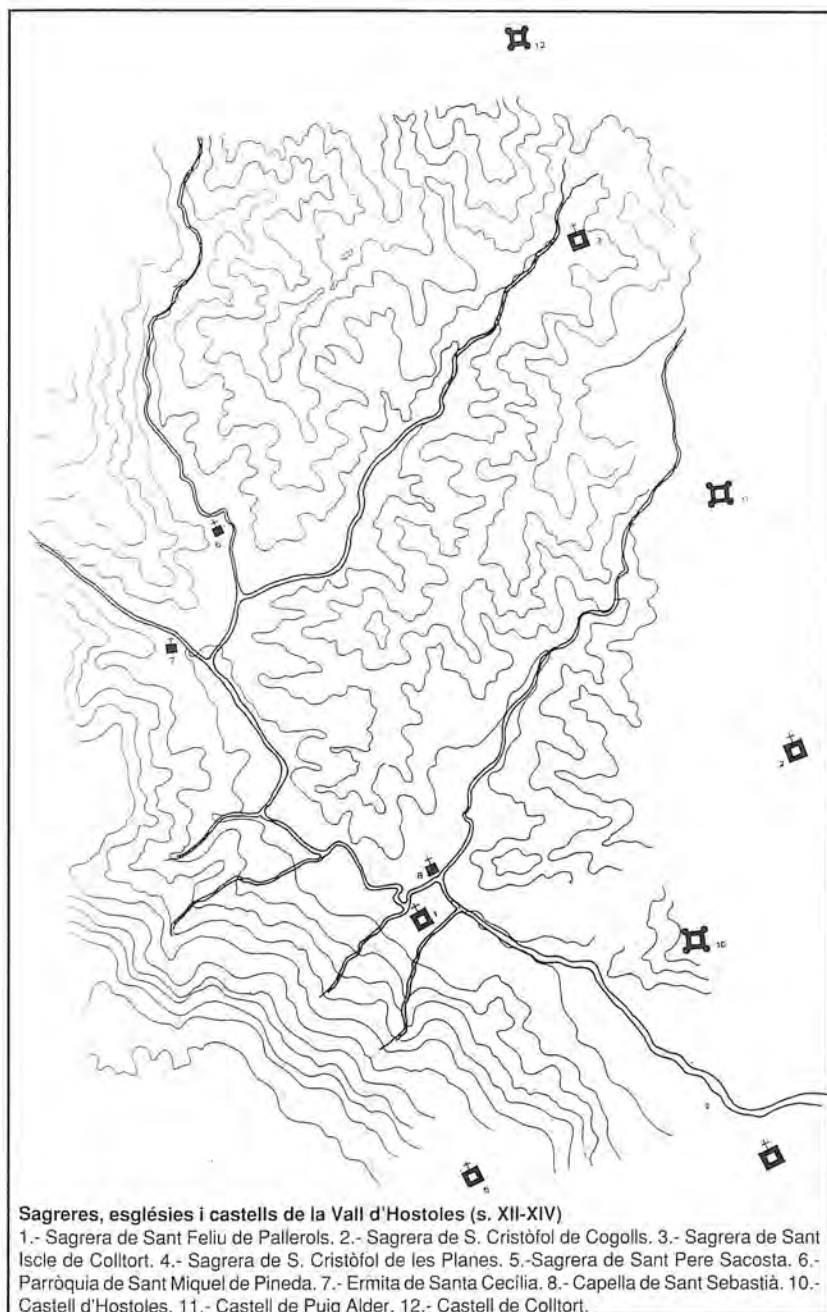
1338, que esmenten edificacions en el recinte de la sagrera de Sant Feliu de Pallerols, i en alguns casos especifiquen que estan dins el circuit de les 30 passes. Cal afegir que aquestes referències eren obligades, ja que fins al 1310 la sagrera era l'únic nucli urbà a la parròquia de Sant Feliu, i és a partir d'aquest any quan la població es comença a estendre a la cellera, si bé fins al 1338 es distingiran clarament les dues àrees: la sagrera i la cellera.

La sagrera que coneixem bé el 1285, fou, molt probablement, instituïda la segona meitat del segle XI al voltant d'una església romànica d'una sola nau amb l'absis vers orient. I no és l'única sagrera de la Vall d'Hostoles, la de Sant Feliu de Pallerols; també n'existien, i les coneixem per documentació notarial, a Cogolls, a Sant Iscle de Colltort i a les Planes. Ara, parlarem solament de les tres darreres i deixarem per a més endavant la de Sant Feliu.

Pel que fa a la sagrera de Colltort, un document atorgat per Guillem de Colltort a 2 dels idus de maig del 1305, estableix **R. de Barchinone** i G. de Costa en tota la casa o casal que fou de la **sacrarium** de Colltort, junt al cementiri de Sant Iscle, el qual afronta a orient amb honor de l'Església, al sud amb honor d'Albis, a occident amb una altra casa d'ell, i a cerç amb el cementiri. El senyor de Colltort cobra per l'establiment 12 sous, i cobrarà anualment per Nadal el cens d'una gallina⁽³¹⁾. A 17 de les calendes de juliol de 1330, Guillem de Colltort, que era militar i senyor del castell de Colltort, donà a l'altar de Sant Iscle i en nom seu a Pere de Salavedra, rector de la parròquia, per remei de la seva ànima i de la seva mare, Agnès, la casa que per ell tenia Sibilia de Scala, de la mateixa parròquia, **in trenta passa cimiteri dicte ecclesie**, amb tot el domini directe, i un altre casal que és **in dicta trenta passi** de dita església junt a la casa de Sibilia de Scala. El casal afrontava a orient amb una casa de Sibilia de Scala, al sud amb el casal de la masoveria de Scala, a occident amb via pública que allí passava i a cerç amb l'església de Sant Iscle⁽³²⁾.

Pertant, al voltant de l'església de Colltort i en un circuit de 30 passos hi hagué, els segles XI i XII i part del XIII, la sagrera i el cementiri protegits per les constitucions de Pau i Treva. A finals del XIIIè. i potser abans, la sagrera era propietat del senyor feudal de Colltort.

També va haver-hi sagrera a Cogolls; la seva existència ve confirma-

da per un document lliurat per Pere de Spluga, la seva esposa i la seva filla, d'un nou establiment fet a Bernat de Montada i esposa Guillema, d'una casa que tenen **in trenta passa eccl. de Cogolls**, situada a orient de la casa d'en Font, que al sud llindava amb via pública que per allí passava, i a ponent i a cerç amb el cementiri de dita església. Montada pagarà cada any per cens 18 diners de Barcelona per la festa de Sant Feliu, salvant els drets de l'església de Cogolls i del sagristà del monestir d'Amer. El document és del 1330⁽³³⁾. Però anys abans del 1303, Pere de Vilamala damunt de les Encies, concedeix a Elisenda de Condomina, de Cogolls, i al seu espòs, A. de Buada, tota la masoveria de Condomina i tot **illum sacrarium quod habeo et teneo in XXX passu de Cucullis**. Per aquesta concessió reben 35 sous barcelonesos⁽³⁴⁾. Temps més tard, Elisendis i el seu espòs venen a Pere de Clota, de Cogolls, la seva casa **sive sacrarium quod nos habemus et tenemus ins sacraria scti Cristofori de Cucullis**⁽³⁵⁾.

Igualment l'església de St. Cristòfor de les Planes estigué voltada de sagrera. Dalmau de Claper, de Sant Feliu de Pallerols, vengué, el 1329, a **Simoni de Cursu** (Cos), que vivia a **sacrarie Sct. Crístofori de Planis**, tots els censos, rèdits, dècimes i tot el que rebia en diversos masos especificats en dit document⁽³⁶⁾. En un altre document del 1330, P. Sabater, **sacrarie de Planis**, signà com a testimoni en un reconeixement de deute que subscriu **P. de Villa superiori**⁽³⁷⁾.

Hi ha més documents referents a aquestes sagreres, però ara no és el moment d'aprofundir-hi, ja que el tema que ens ocupa fa referència a la de Sant Feliu de Pallerols. Però no volem acabar aquest capítol sense indicar que creiem en l'existència de les sagreres de Sant Pere Sacosta i de les Encies, les quals es podrien evidenciar mitjançant una investigació arqueològica⁽³⁸⁾.

IV. ELS PACTES DE 1057 ENTRE ELS COMTES DE BARCELONA I ELS SENYORS D'HOSTOLES

Abans d'examinar els pactes que tanta importància tingueren, en l'àmbit rural de la Catalunya vella, en les relacions entre els senyors i els pagesos, caldria fer, a efectes de la Vall d'Hostoles, un breu resum de la situació político-social en la Catalunya del moment i de les seves repercussions en el terme del castell.

Demostrada la important posició política dels senyors d'Hostoles i la gran influència que tenien en la cort del comte de Barcelona durant la primera meitat del segle XI, caldrà examinar, fins on sia possible, la repercussió que la revolta feudal i la institució de la Pau i Treva tingueren en aquestes terres⁽³⁹⁾.

La Vall estava ben poblada, però la població era dispersa i aïllada en petits masos repartits en les set demarcacions corresponents a les set parròquies. Als voltants de l'any 1000, l'església parroquial de Sant Feliu de Pallerols era una illa envoltada per alguns masos situats ben a prop. Probablement cap a la meitat del segle, la sagrera rodejava l'església amb forma de petit rectangle, on un cementiri i construccions molt sumàries significaven ja el primer assentament urbà de les terres hostolenques.

La revolta feudal començava a fer sentir els seus efectes sobre la pagesia, sotmesa a una autoritat local, la del senyor d'Hostoles, a la vegada cada cop més deslligada de l'autoritat comtal, sobre la qual havia descansat en temps anteriors la seguretat sobre béns i persones de la població pagesa.

La gran inseguretat derivada de la revolta feudal, que anava triomfant, i la manca d'una veritable autoritat real, provocaren la intervenció de l'església, la qual, mitjançant la institució de la Pau i Treva, intentà la defensa del feble i l'atenuació de la violència senyorial. La innovació tingué els seus efectes i les parròquies s'envoltaren de sagreres. Els períodes d'immunitat instituïts per la Pau i Treva proporcionaren un cert respir, si no una solució, dins aquella anarquia.

Una vegada Ramon Berenguer I hagué guanyat la lluita contra la seva àvia Ermessenda i la sedició dels feudals, es dedicà a recuperar la potestat de molts castells perduts entre 1030 i 1055. Comprà, quan li fou possible, castells, i en altres ocasions es dedicà a recuperar la potestat perduda fent entrar els magnats en un nou ordre jeràrquic sota la seva autoritat. La família Hostoles tingué la rara habilitat de no enemistar-se amb cap membre de la casa comtal de Barcelona, àdhuc durant l'època de la màxima ruptura: quan Ermessenda es retirà al comtat de Girona, provocant una veritable escissió⁽⁴⁰⁾.

Durant el decenni 1050-1060 Eneas Miró, fill de Miró I, era senyor del castell d'Hostoles i, d'acord amb l'època de revolta feudal, amo i senyor

de la Vall, ja que el poder comtal en aquell moment estava molt debilitat, tant a Girona com a Barcelona. Quan el comte Ramon Berenguer I, després dels pactes amb la seva àvia, recuperà bona part del control, es dedicà a pactar amb els magnats posseïdors de castells mitjançant l'establiment d'uns convenis (**convenientiae**), seguits d'uns juraments de fidelitat. Aquests convenis, als quals els historiadors concedeixen molta importància, són la base del règim jurídic de l'època i, al mateix temps, els fonaments sobre els quals Ramon Berenguer I crearà el seu estat feudal⁽⁴¹⁾.

Sortosament per al nostre estudi, existeixen quatre d'aquests convenis pactats entre els comtes Ramon Berenguer I i Almodis d'una part, i Eneas Miró i la seva filla Guisla, de l'altra. Aquests documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó deuen ser datats entre 1056-1057, després del jurament de fidelitat de la comtessa Ermessenda als comtes de Barcelona, i permeten de conèixer el moment en el qual el feudalisme és instal·lat formalment a la Vall d'Hostoles, i, per tant, el punt de partença d'un llarguíssim procés que portarà la pagesia d'un règim de llibertat individual a una situació de quasi esclavitud, que durarà fins a la Sentència de Guadalupe.

Aquests documents ressenyats en el Liber Feudorum Maior, figuren datats entre els anys 1053 i 1071⁽⁴²⁾. Nosaltres proposem els anys 1056-1057, immediatament després de la cessió del comtat de Girona a Almodis per part de Ramon Berenguer I, i del jurament de fidelitat de la vella comtessa Ermessenda als comtes de Barcelona, al qual segueixen els de la noblesa del comtat de Girona, entre ells el dels senyors d'Hostoles.

Aquests juraments, en total quatre, són dos d'Eneas Miró a Ramon Berenguer I i Almodis, i dos més de la filla i hereva d'Eneas, Guisla, als mateixos comtes.

Examinarem amb detall el jurament que féu Eneas Miró d'Hostoles a la comtessa Almodis. Diu així, resumit en la part essencial:

"Juro jo Eneas fill d'Emma dona, que desde ara seré fidel de la comtessa Almodis, filla que fou d'Amelia comtessa, sense frau ni engany, com un home deu esser fidel al seu senyor.

I jo Eneas predit, no decebré Almodis, en la seva vida ni en els seus membres ni en la ciutat que en diuen Girona, ni en el castell

que en diuen Gironella, ni en el comtat que en diuen Girona, ni en el Bisbat de Sta. Maria de la Seu de Girona, ni en les abadies que en el predit bisbat són, ni en els castells, rocas o torres, així com les abadies, castells o terres de Hispania que Ramon, senyor meu, fill de Sança comtessa, hagi dat o en el futur doni a la comtessa Almodis o als fills que del predit comte Ramon tingués.

I jo Eneas subscrit, ni per mi ni pel meu consell, ningú s'aixecarà contra la comtessa Almodis i serè el seu defensor contra els homes i dones que volguessin matar-la o anular tot lo abans dit.

I jo Eneas predit, farè potestat quantes vegades m'ho maní la comtessa Almodis de *ipso castro de Ostoles* i de la fortalesa que allí és com és ara i com era, així com les fortificacions prop del castell, així com de *ipso castro de Puio Adder*. i les seves fortificacions. I d'aquests predits castells juro donar la potestat tantes vegades com ho demani. I si algun home o dona els afages, jo Eneas no faré cap tracte amb ell, fins que la comtessa Almodis els hagi recuperat".

Els juraments de fidelitat de l'època de Ramon Berenguer I conservats als arxius comtals de Barcelona, són un total de 91. Representen, segons Bonnassie, un control total de forteses del territori governat pels comtes de Barcelona, i suposen el naixement de l'estat feudal català⁽⁴³⁾. Aquests pactes signifiquen, a la pràctica, que els castellans es comprometen a obrir llurs castells als comtes en tota ocasió i sense limitació de durada, a la qual cosa cal afegir una segona exigència formal de Ramon Berenguer I: el reconeixement de la seva autoritat. Els magnats li van jurar, per tant, fidelitat en termes acuradament mesurats i detallats.

En el cas que comentem, Eneas Miró jura fidelitat a la comtessa Almodis, a qui el comte Ramon havia cedit el comtat de Girona, en primer lloc per la ciutat de Girona, pel castell de Gironella, per tot el comtat de Girona i el bisbat de Santa Maria, així com pels castells que hi ha a l'esmentat comtat. Opina Bonnassie que sobre l'administració local derivada de dits convenis, el comte manté uns mitjans de control molt forts⁽⁴⁴⁾.

Això sembla així a primera vista, quan solament s'han examinat amb detall les relacions derivades de dits pactes entre les dues parts

actores: els comtes d'una banda i els senyors castellans de l'altra. Però hi ha una tercera part, d'aquests convenis, no tinguda en compte: els habitants que viuen dins el terme del castell, en la seva gran majoria pagèsos. Es diu que en els convenis els senyors reconeixen la superior autoritat comtal i el comte els retorna la **potestas** del castell, però se'n reserva la recuperació tantes vegades com li convingui. Els problemes dins la senyoria són uns altres. El senyor és amo absolut, exerceix el poder de manera total i sense restriccions, i té tota la jurisdicció civil i també la criminal. El segle XI no existeix cap limitació a l'autoritat dels senyors feudals. Aquesta limitació començarà a imposar-se vers el 1170, en temps del comte-rei Alfons I, quan es reconstitueixen els arxius comtals i es reformen les vegueries.

A la Vall d'Hostoles les conseqüències del pacte esdevindran funestes per a la pagesia del terme del castell. La Història ens demostra que fins al 1419, any que el comte-rei Alfons IV recuperà la possessió al·lodial del castell d'Hostoles, les famílies Hostoles, Cartellà i Rocabertí, exceptuant breus períodes de temps, exerciren sobre la Vall la seva omnímoda voluntat durant quasi quatre segles⁽⁴⁵⁾.

Que el poder reial del Comte de Barcelona era limitat davant dels senyors feudals els segles XII i XIII, ens ho demostra el fet que en diferents ocasions va demanar, d'acord amb els pactes fets, el retorn de la potestat, al qual el senyor d'Hostoles es va negar. Aquest fou el cas de la petició que féu Jaume I el 1259, a la qual Guillem Galceran de Cartellà es va negar rotundament. També succeirà això en temps de Pere II el Gran.

Podem dir, per tant, que el 1057 comença de dret l'època feudal a la Vall, car de fet havia començat uns anys abans. De la segona meitat del segle hauríem de considerar la instal·lació de la sagrera al voltant de l'església de Sant Feliu de Pallerols, de la qual tenim documentació a finals del segle XIII⁽⁴⁶⁾.

Possiblement, un estudi detallat dels esdeveniments a la Vall d'Hostoles durant la segona meitat del segle XI i la primera del XII, proporcioní un exemple clarificador que ajudi a comprendre per què els magnats de la Catalunya Vella frenaren els impulsos renovadors del comte-rei Alfons I, fets a Fontdarellà el 1173, i el per què en les Corts de Girona del 1188 l'obligaren a fer marxa enrera. Els magnats de la Vall

d'Hostoles formen part de l'antiga gran noblesa catalana, la qual vol conservar, i si és possible augmentar, el seu poder, i no està disposada a permetre la intromissió reial en els termes dels seus castells⁽⁴⁷⁾.

És un període fosc de la Història de Catalunya, i el mèrit de la seva investigació correspon al professor T.N. Bisson, el qual manté que aquesta situació precipità el primer conflicte institucional de la nostra història, provocat per la resistència dels magnats dels comtats que desapareixien (Girona, Osona), i que féu que durant uns 25 anys els senyorius dels barons fossin exceptuats de la Pau i Treva, excepció que el comte-rei degué consentir.

El castell d'Hostoles ens sembla un model de castell feudal dels segles XI al XIII. La pagesia era sotmesa a una total servitud sota la jurisdicció dels senyors de les cases Hostoles i Cartellà, els quals disposaven del dret de governar i castigar sense limitació. El seu poder estava basat en els “**militi**”, cavallers armats destinats a defensar el castell i a servir de coacció per acovardir la classe pagesa a l'hora de la recaptació de tributs i de la prestació de serveis; en els jutges i saigs per administrar la justícia; en els batlles per conferir l'economia de la senyoria; en els escuders de la seva protecció personal; i en els notaris i escriptes que donaven fe dels actes. Tot estava al seu servei, i tan nombrós personal per administrar un petit territori significava un rigorós control dels administrats⁽⁴⁸⁾.

V. LA SITUACIÓ DELS MASOS DE LA VALL D'HOSIOLES

Amb la **potestas** en poder de la família Hostoles, la pagesia de la Vall comença una llarga etapa que, paulatinament, la portarà a la remença personal. Però, insistirem, tot mitjançant un llarg procés del qual el segle XII tenim escassa documentació⁽⁴⁹⁾.

El poder del senyor d'Hostoles es fonamenta en el “dret de ban”: tot el que ell decreti i disposi, és llei a la Vall d'Hostoles, especialment pel que fa referència a la imposició de càrregues i serveis; i en el **districtum** o dret de jutjar i de castigar. Tot basat en el **mandamentum**, poder que es deriva de l'antiga delegació comtal i dels respectius convenis⁽⁵⁰⁾.

Aquesta situació és el preu del pacte entre els comtes de Barcelona i els magnats que posseeixen els castells. Un cop dominada la seva revolta, els comtes de Barcelona ja no necessitenen l'ajuda pagesa en la qual s'havien recolzat, i de fet abandonen els pagesos a mans dels castellans⁽⁵¹⁾.

Caldria poder analitzar el procés cap a la servitud seguit la segona meitat del segle XI i durant el XII. Això per ara no és possible, però el 1210 una donació de Miró III, senyor del castell d'Hostoles, a l'abat d'Amer, de 17 masos de les parròquies de Sant Feliu de Pallerols, les Planes, Sant Pere Sacosta i Cogolls, ens informa perfectament de quina era la situació a començament del segle XIII, però forjada paulatinament el XII⁽⁵²⁾. En aquest document, el senyor d'Hostoles enumera els masos que transmet a l'Abat d'Amer, juntament amb els seus habitants i totes les pertinences i drets que hem intentat de sintetitzar de la forma següent:

Drets feudals sobre persones: entrades i eixides, fermances i guarda.

Drets sobre la terra: censos, agraris, tasques i albergues.

Abusos banals i mals usos: Redempcions personals, intesties, exorquies, cogucies i firma d'instruments nupcials, questies, tolties i forcies.

Monopolis: sobre drets de molí, de llosol, pastures, veremes, i taverna.

Serveis: de joves i tragines.

Batllia: sollatas i retrodècima.

Drets de justícia: placitis i homicidis.

Drets menors: caps trencats, fusta, palla, garbes, civades, cuixes de vaca, ous i formatges.

El document és exhaustiu en la seva informació, ja que Miró transmet a l'Abat no solament la materialitat dels masos, sinó també les persones que en ells habiten i la seva descendència. La minuciosa relació que fa dels "drets" incorporats als seus masos, i que també transmet, permet de fer-nos càrrec que els escriptors-notaris de la Vall ja tenen una pràctica administrativa profunda en la redacció dels

documents, pràctica que no pot provenir de cap altra cosa que d'una veritable implantació dels mals usos i altres abusos senyorials molt abans; i que la documentació sobre els drets senyorials s'anava ampliant successivament, com demostra el completíssim document del 1210⁽⁵³⁾.

Tot plegat origina una pressió onerosíssima sobre la pagesia, que a començament del segle XIII és plenament de remença, excepció feta de poquíssims masos de propietaris aloers, que resistien les fortes pressions del castell, que els volia subjectar a la condició de remença⁽⁵⁴⁾.

La condició remença a la Vall d'Hostoles era la conjunció de la redempció personal amb els mals usos de la intestia, exorquia, cogucia i firma d'espoli. La redempció personal és un fet derivat de l'adscripció a la gleba: el pagès està adscrit al mas que treballa, de tal manera que quan el mas és venut, el pagès i la seva família són també transferits, circumstància feta constar ben expressament en els documents notariais corresponents. Més tard apareix la redempció personal: si el pagès vol abandonar el mas, ha de satisfer al seu senyor una determinada quantitat que aquest fixarà al seu criteri i que variarà segons la circumstància de la persona i del mas. Blanca d'Hostoles, esposa de Guillem Galceran de Cartellà, senyors del castell d'Hostoles, va absoldre, el 1285, G. d'Oliveda i filla cobrant 50 sous barcelonesos de tern. El 1289 Ramon de Colltort, senyor del castell del mateix nom, absol F. de Santa Cecília, que li paga 60 sous. Hi havia un tractament especial per a les donzelles casadores, que pagaven per a la seva redempció 2 sous i 8 diners. Blanca d'Hostoles absol Ermessenda, filla d'A. de Peralta, de Sant Miquel de Pineda, el 1284, i l'any següent Guillerma de Masdevall. Ramon de Port, militar al servei del castell d'Hostoles, absol Maria de Costa de Colltort⁽⁵⁵⁾. En tots els casos el senyor cobra escrupolosament 2 sous i 8 diners. És un costum antic, recollit en les **consuetudines** de la Diòcesi de Girona. En el cas que el senyor es negués a redimir la donzella, aquesta podia deixar en l'altar de la seva església parroquial, el dia del casament, l'esmentada quantitat, i esposar-se sense el permís senyorial⁽⁵⁶⁾.

No tots els pagesos de remença eren del domini del castell d'Hostoles. D'un total de 84 documents d'absolució i encomanació del temps de Guillem Galceran de Cartellà, 25 pertanyien al castell, 28 als cavallers

Relació de masos de la Vall d'Hostoles
(terme de Sant Feliu de Pallerols) l'any 1329 - Ref. 59-182

Parròquia de Sant Miquel de Pineda

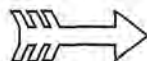
1.- P. de Algerio. 2.- A. de Comellis. 3.- Michael de Torrente. 4.- Berengario de Plano. 5.- Berengario de Cudina. 6.- Berengario de Curtillis. 7.- P. de Campredonel. 8.- Berengario de Riera. 9.- R. de Oulinis. 10.- Michael de Fonte. 11.- Berengario de Colello daval. 12.- A. de Condamina. 13.- P. de Terus. 14.- P. de Cancina. 15.- P. de Peralta. 16.- Castilio de Camperer. 17.- P. de ses Planes. 18.- P. de Colle. 19.- G. de Algerio. 20.- P. de Colle (militar). 21.- B. de Claperol. 22.- B. de Francho. 23.- Simonis de Baco.

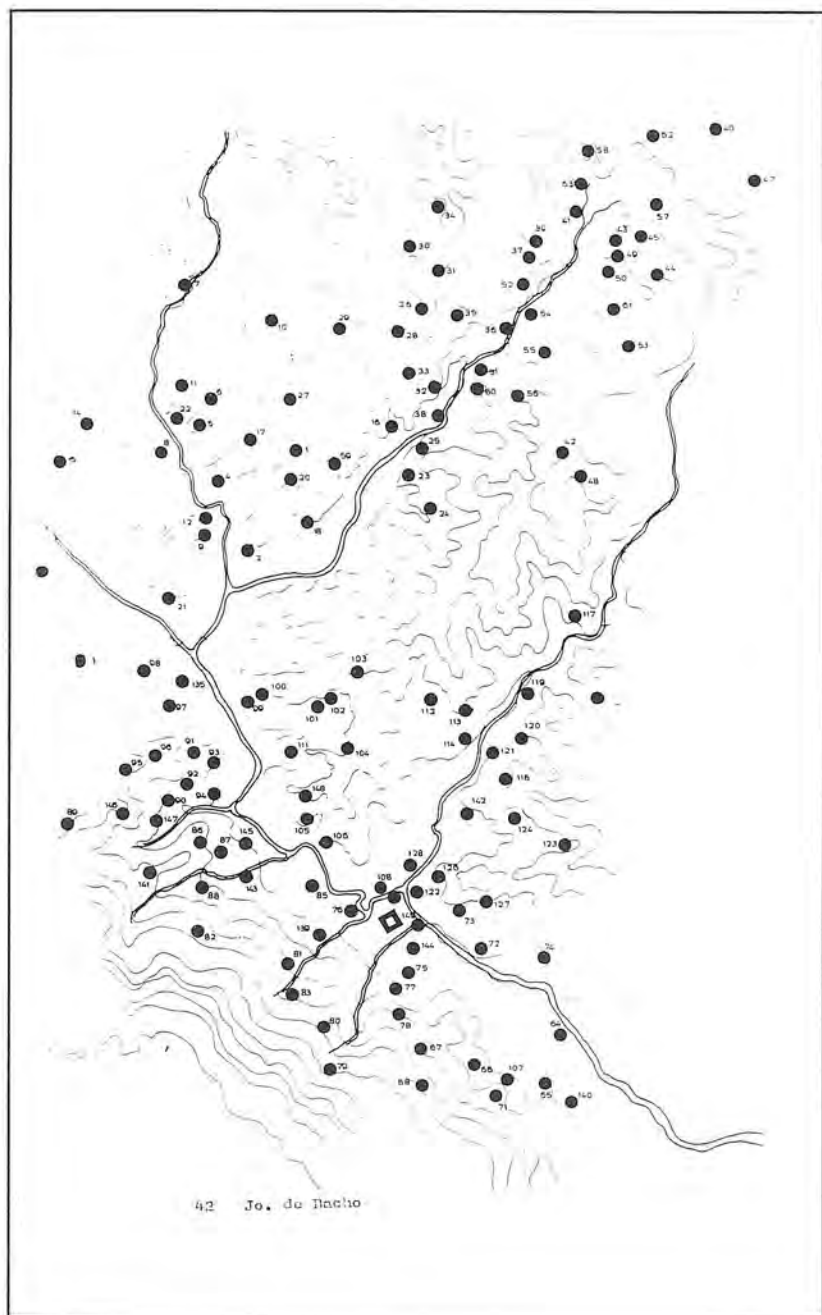
Parròquia de Sant Iscle de Colllort

23.- Bart. de Sala. 24.- Jo. de Sala. 25.- P. de Sala. 26.- P. Planella. 27.- Berengario Algeri. 28.- G. de Oulirois. 29.- Berengario de Pedrosa. 30.- R. Sayols. 31.- P. Spinar. 32.- G. Oulina. 33.- R. Sanens. 34.- Berengario Frigoler. 35.- P. de Campasol. 36.- A. Castanyer. 37.- P. de Puigvert daval. 38.- P. de Codalos. 39.- G. de Puigvert. 40.- P. sa Costa. 41.- P. de Campderich. 42.- Jo. de Bacho. 43.- G. de Scala. 44.- R. de Baulomar. 45.- P. de Verdaguer. 46.- Bart de Cudina (SCC). 47.- Bn. de Sera damont. 48.- Jo. de Buco. 49.- R. Sabater (sagrera). 50.- Jo. Tixedor (sagrera). 51.- Berengario de Casalprim. 52.- P. des Puig (Coromina). 53.- Berengario de Ventos. 54.- G. des Prat. 55.- G. de Campredon. 56.- Berengario de Campdeviula. 57.- P. de Raygosa. 58.- P. sa Ruvira. 59.- Jac. de Sorerols. 60.- P. de Casalprim. 61.- Casa Port (Militar). 62.- G. de Campcollort. 63.- Casa Albis (Militar).

Parròquia de Sant Feliu de Pallerols

64.- P. de Torra. 65.- Berengario de Sesquers. 66.- G. de Conomina. 67.- P. de Vidali (La Peça). 68.- G. de Perer (Mirador). 69.- A. de Miyans (SPS). 70.- Geraldus de Torrente. 71.- A. de Boxedola. 72.- Leo de Balester. 73.- R. de Masort. 74.- P. des palau. 75.- P. ses Standat. 76.- Bn. de Soler. 77.- A. de Rochalbà. 78.- R. sa Devesa. 79.- Simoni de Fontanils. 80.- P. de Malengros. 81.- Simoni de Manso (Lor). 82.- P. de Ruvirola. 83.- Berengario de Manso Belac. 84.- R. de Rarzelona (Sagrera). 85.- Jo. de Oriol. 86.- R. de Torono. 87.- P. de Masdaval. 88.- Berengario de Malbac. 89.- G. de Colderia. 90.- A. de Olivera. 91.- A. de Maspedros. 92.- A. de Crosos. 93.- A. de Pugaver. 94.- R. de Pugaver. 95.- R. de Torrente. 96.- G. de Masdamont. 97.- F. de Payerollis. 98.- Simone des Forn. 99.- A. de Badia. 100.- P. de Badia. 101.- A. de Villa de canibus. 102.- Berengario de Viladecans damont. 103.- P. de Boscho. 104.- Bart. Campelli. 105.- Berengario de Longafolia. 106.- R. de Riba. 107.- Bn. ses Boxedes. 108.- Bn. Rostoy. 109.- Berengario de Calperio (Cellera). 110.- P. de Masnou (Cellera). 111.- Simoni de Guimerosa. 112.- P. de Campis Coltellierius. 113.- P. de Masbert. 114.- Guerau Botel. 115.- G. de Cudinis. 116.- A. Novelli. 117.- G. de Puyol. 118.- Berengari de Duobus Anys. 119.- Berengario de Relexada. 120.- Vicente de Torrente. 121.- P. de Mas Guerau. 122.- G. de lonqueri. 123.- A. de Conomina de Nespledis. 124.- G. de Nespleda. 125.- R. de Comes (cellera). 126.- A. de Aqua pulcra. 127.- P. de Masort. 128.- P. de Brocer. 129.- A. de Masdaval (cellera). 130.- Berengario de Sequer (id.). 131.- P. Simoni Torner (id.). 132.- P. de Campis Faber (id). 133.- G. de Colderia (id). 134.- Berengario Carrera (id). 135.- Bart. Lapart (id). 136.- R. de Devesa (id). 137.- G. de Crosos (id). 138.- A. de Conomina S.F. (id). 139.- Dalmacium de Vilari. 140.- A. de Carraria. 141.- A. de Rebrugent. 142.- G. de Bastonis. 143.- (-) 144.- Mas plerons. 145.- P. de Mas Berenguer. 146.- Mas Sech. 147.- Berengario de Lober. 148.- G. de Matababres. 149.- Mas de Turno.

milites al servei del castell i que gaudien de feus concedits per ell, 22 a altres funcionaris i aloers, 5 als clergues i 4 a persones indeterminades⁽⁵⁷⁾.

El preu de la redempció variava segons el valor del mas, segons la condició de la persona redimida, i segons el criteri del senyor. Oscil·lava entre 92 sous barcelonesos, preu pel qual es va redimir A. de Bosquerons del senyor Ramon de Colltort, i 18 sous, que va pagar G. de Cuilar, que és la quantitat més baixa, excepció feta dels 2 sous i 8 diners que, com hem dit, pagaven les donzelles incorruptes. És evident, per tant, que la redempció personal dels seus vassalls representava per als senyors una notable font d'ingressos. També podria significar les majors possibilitats dels pagesos per afrontar la seva alliberació, i així mateix que els senyors no havien arribat encara a l'extrem d'impedir la redempció, cosa que esdevindria en el futur⁽⁵⁸⁾.

L'època que comprenen els segles XII i XIII fou particularment dura per als remences, ja que si el XII s'implantà la remença mitjançant la pràctica consuetudinària, el XIII el problema s'agreujà, ja que d'una qüestió de fet es passà a una de dret. Quan les Corts Catalanes a finals del XII i començaments del XIII adoptaren una sèrie de disposicions molt contràries als remences, entre elles la constitució "En les terres o llocs..."⁽⁵⁹⁾, establiren que els pagesos que volguessin abandonar el mas tenien l'obligació de redimir-se prèviament, convertint en llei escrita el que fins aleshores era solament un costum. Això passava l'any 1285, a les Corts de Barcelona, on Pere II cedí a la pressió dels senyors.

El segle XIII havia resultat funest per a la pagesia remença. Començà molt malament el 1202, en les Corts de Cervera⁽⁶⁰⁾, quan Pere I promulgà la constitució que permetia als senyors que no tenien feus reials, de practicar sobre els seus vassalls de remença el "dret de maltractar", mitjançant el qual podien empresonar els seus pagesos, maltractar-los i apoderar-se dels seus béns sense cap justificació; i acabà amb la redempció obligatòria de les Corts del 1285. Ara el pagès quedava totalment en mans del senyor, el qual podia, fins i tot, negar-li el dret de redempció. No és gens estrany l'envalentiment de la classe senyorial i la frustració dels camperols.

Malgrat tots els aspectes negatius de la vida de la gent del camp, la població de Catalunya havia augmentat notablement des del segle XI, i a finals del XIII i començaments del XIV estava al seu màxim nivell. La Vall d'Hostoles no era cap excepció. En la nostra investigació hem pogut recollir l'existència de 282 focs entre cases senyorials i masos i mitjos masos⁽⁶¹⁾, referits a l'any 1329, quan tot just havia començat l'edificació de les cases de la cellera de Sant Feliu; el cens per parròquies era el següent:

Sant Feliu de Pallerols 85 (amb la cellera)

Sant Miquel de Pineda 23

Sant Iscle de Colltort 41

Sant Cristòfol de les Planes 42

Sant Cristòfol de Cogolls 49

Santa Maria de les Encies 32

Sant Pere Sacosta 10

Total de la Vall 282

Aquest recompte, que correspon al 1329, ja reflecteix una densitat poblacional molt gran, que va originar l'aparició de mitjos masos: els pagesos dividien el seu mas en dos per donar sortida a la descendència. Els mitjos masos eren notablement abundants, malgrat que encara no els coneixem tots. El resultat fou l'increment del petit mas, que conreava una petita extensió que el feia feble i, per tant, vulnerable davant qualsevulla crisi, com així va ser el 1349, durant l'epidèmia de pesta negra que va patir tota Europa, precedida de les calamitats i fams que van començar l'anomenat "mal primer any" 1333.

Els resultats de la Vall d'Hostoles són aterradors si comparem les xifres del 1329 amb les del cens de Pere el Cerimoniós, del 1381, que hidonen un total de 118 focs ⁽⁶²⁾.

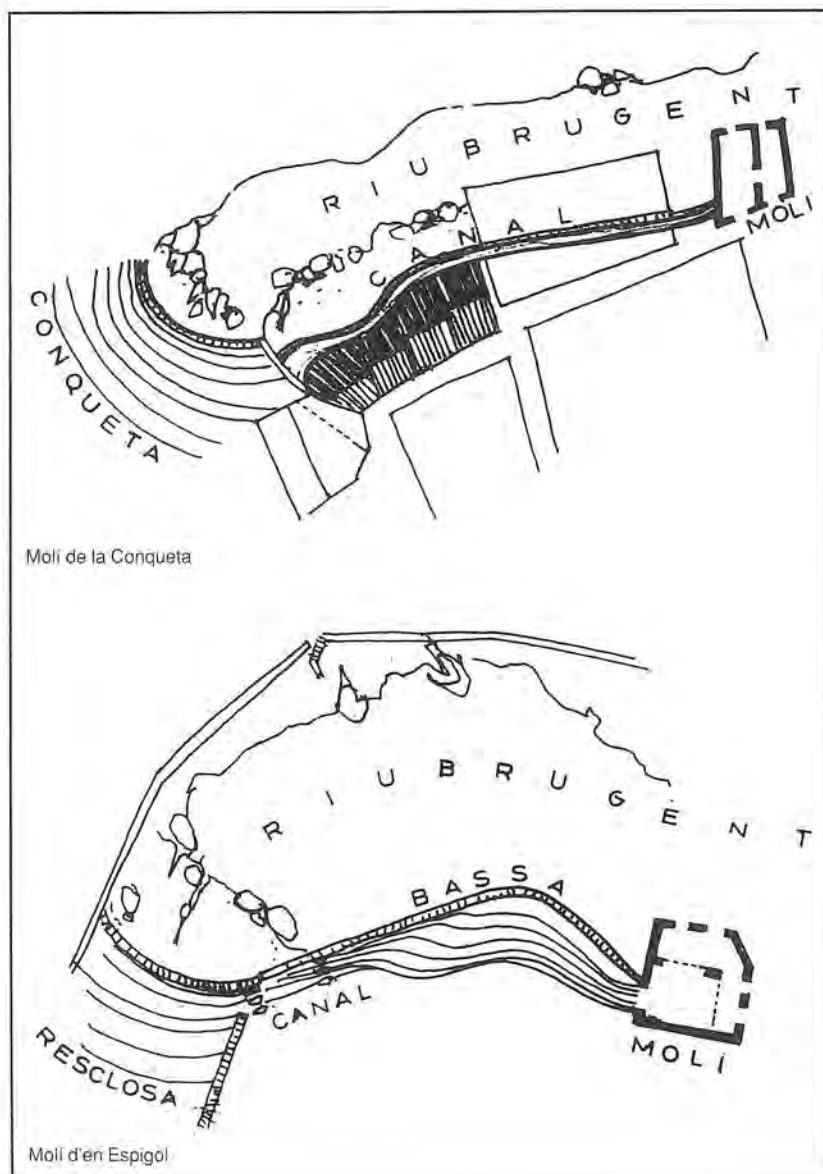
Focs el 1329 282

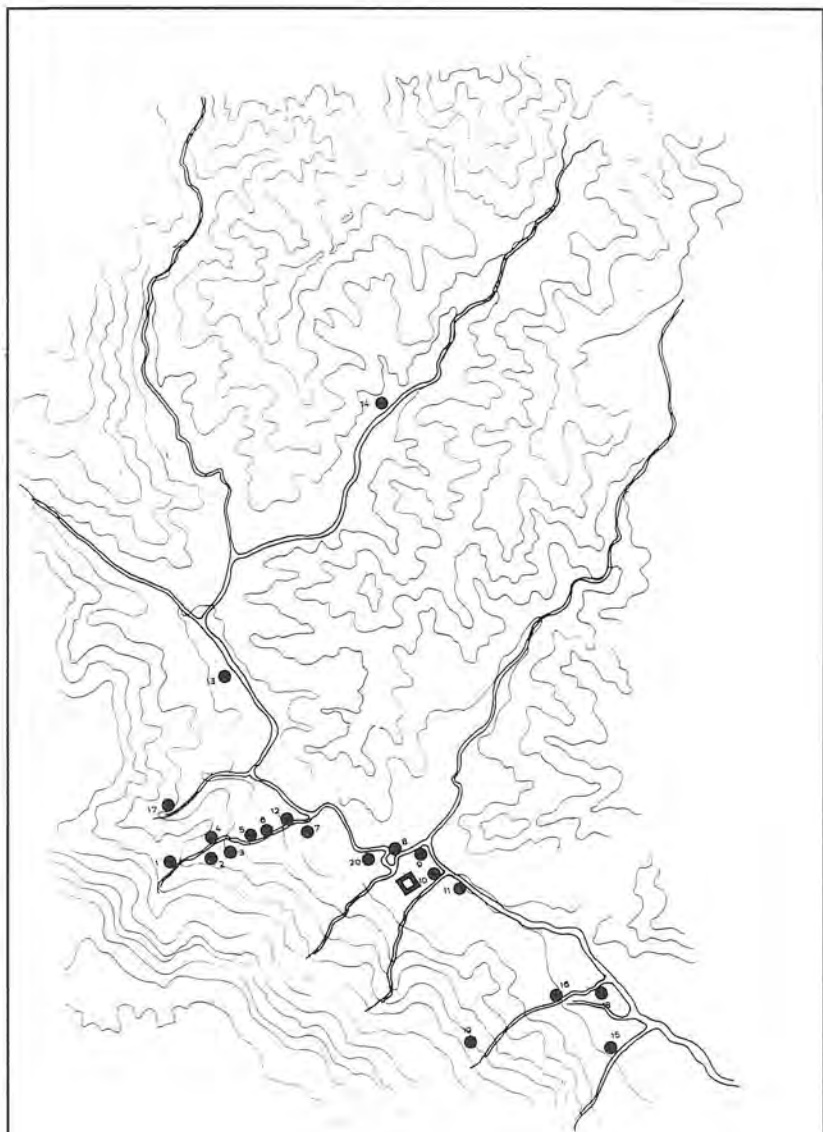
Focs el 1381 118

Diferència en menys 164

Aquesta és l'estadística. Si bé sembla demencial l'existència d'una mortaldat tan gran produïda entre aquests dos anys, no és menys cert que diferents documents d'època posterior que hem pogut consultar demostren un gran despoblament a la Vall, la qual va tardar segles a recuperar-se.

Hem intentat de reflectir en un mapa de la Vall l'intens poblament del 1329 abans de "lo mal primer any" i de la pesta que va començar el 1348, mapa que acompanya aquest treball^[63].

Molins Hidràulics del terme de Sant Feliu de Pallerols (segles XII - XIV)

1.- Molí antic de Riubrugent. 2.- Molí fariner de Malbac. 3.- Molí blanquejador de Malbac. 4.- Molí fariner de Masdevall. 5.- Molí nou. 6.- Molí del noc. 7.- Molí del Mas Vilar (Vilamanyà). 8.- Molí de la Conqueta. 9.- Molí de l'Espígol. 10.- Molí de Tornay (Torn). 11.- Molí vell. 12.- Molí de Malvehi. 13.- Molí de Pallerols. 14.- Molí d'en Sala. 15.- Molí de la Carrera. 16.- Molí de la Rovira. 17.- Molí del Mas Llober. 18.- Molí de la Torra. 19.- Molí de Miyans. 20.- Molí d'en Soler.

VI. GUILLEM GALCERAN DE CARTELLÀ, SENYOR DELS CASTELLS D'HOSTOLES, PUIG ALDER, COLLTORT I ROCACORBA

Escriure sobre aquest gran capità que serví a quatre comtes reis: Jaume I, Pere II, Alfons II i Jaume II, i al rei Frederic de Sicília, és feina feixuga i engrescadora al mateix temps. És feixuga perquè es tracta d'un gran personatge de la Història de Catalunya, molt desconegut per manca d'investigació; i també engrescadora perquè la investigació proporciona grans sorpreses sobre aquesta enigmàtica personalitat. Molts historiadors en parlen, com endevinant un gran actor de la nostra història, però cap no s'hi fica a fons, a excepció d'un: el cronista Ramon Muntaner, que, com gran narrador que és, ens descriu en un breu paràgraf i amb motiu de la invasió de Catalunya pel rei de França, Felip l'Atrevit, aquesta mena de resum biogràfic: **"E així com lo senyor rei (Pere II) hac tot això lleixat i ordonat, e hac lleixats per cap de les gens que lleixà en la frontera lo senyor infant n'Anfos e amb ell lo comte d'Empuries, e el vescomte de Castelnou, e en Dalmau de Castelnou, N'Arnau de Corsavi e en Guillem Galceran de Cartellà, senyor d'Hostoles i de Pontons, que podia hom dir que fo dels bons cavallers qui anc fos en Espanya, e mostra-ho bé en Calabria i Sicília moltes vegades, que aquesta gracia le feu Deu, que anc no hac batalla en Calabria ne en Sicília que ell no hi fos, e que tota hora amb l'ajuda de Deu vencien per son consell e per sa ordinació. E d'aquest ric hom. En Guillem Galceran se podras aitan gran llibre fer de les proees que ell feu, com feu de Llancellot del Llac, e pot hom coneixer Deus si li volia bé, que ell fo alcaid de Barbaria, e i fo en molts fets d'armes, e pus passa amb lo senyor Rei d'Arago a Alcoll en Sicília, e i jo, així com ja us he dit en tots les afers, si que per sa proea lo feu lo senyor Rei d'Aragó comte de Catanssar e feu-li Deus tanta gracia, que entró hac noranta anys porta armes, e pus venç morir en lo lloc d'Hostoles, en la cambra on nasqué entre els seus⁽⁶⁴⁾.**

De com G.G. entrà en possessió de la senyoria d'Hostoles poc en coneixem, per ara, però ben segur que fou a causa d'un entroncament familiar entre els Hostoles i els Cartellà. El cas és que la dècada dels

anys 1250 ja senyoreja la Vall. Aquesta dècada veié contínues rebel·lions de la noblesa contra Jaume I. El 1258-59, la qüestió del comtat d'Urgell rebrotà i Jaume I hi va intervenir de bon principi. El comte-rei procurà però, que si la guerra esclatava no es posés contra ell la poderosa família dels Cardona. Però la guerra començà i la família Cartellà, que per vincles molt antics estava aliada amb els Cardona, féu que G.G., ja senyor d'Hostoles, es negués a tornar la potestat del castell quan el rei la hi va demanar⁽⁶⁵⁾. Seguidament Jaume I ordenà al seu fill, l'infant Pere, que amb un exèrcit assetgés el castell d'Hostoles, el capturés i l'incorporés a la Corona. Capturat el castell, G.G. s'escapà fins que, el 1262, es va pactar, com exigien els cànoncs de la cavalleria, que Guillem de Castellnou, amb bastant poder de G.G., anés a trobar a Jaume I per oferir al Rei la seva obediència i firmar treva, com així es féu.

Era l'any 1267 quan el Comte-Rei, que tenia importants interessos en el soldanat de Tremissen, a Barbària (Àfrica del N.), es decidí a nomenar G.G. com alcaid i ambaixador en el soldanat. Aquest canvi fou degut a la consideració sobre la formidable personalitat de Cartellà: preferí tenir-lo al seu servei que enfront. Diu Dufourk que sota l'impuls d'aquest ardent capità de missió, el prestigi de la Corona d'Aragó augmentà a Tremissen. En nomenar-lo ambaixador, el comte-rei retornà el castell d'Hostoles a G.G.⁽⁶⁶⁾. Aquell temps, ja feia anys que s'havia casat amb Blanca de Creixell, a qui els historiadors coneixen com Blanca d'Hostoles. Del matrimoni naixeren tres fills: Ermessenda, Sibila i Cilia. Durant les llargues absències de la Vall d'Hostoles, Blanca administrava el patrimoni amb plens poders delegats pel seu marit, i degué fer-ho amb eficàcia, car l'administració d'un senyoriu feudal aquell segle era qüestió realment complexa.

El nomenament del 1267 fou renovat el 1272, però no per gaire temps, ja que el desembre d'aquest mateix any era novament a Catalunya revoltat contra el seu rei.

Del 1272 al 1280 s'entra en una època d'insubordinació i revoltes; G.G. és un home relativament jove i físicament fort. Res no el deté en un moment de gran prepotència feudal. Ell i la seva esposa reben citacions constants del veguer de Girona, el qual els acusa d'assalts, robatoris i malifetes. Fins i tot és gitat de pau i treva. Però res no aconsegueix de frenar-lo.

Els enfrontaments entre Jaume I i G.G. continuaven. Són molt interessants una sèrie de missives creuades entre ells. El rei li demana que comparegui personalment davant seu per donar-li satisfaccions, d'altra manera procedirà contra ell. Però Cartellà no es presenta i trenca les relacions amb el rei, a qui envia una carta de deseiximent. Immediatament Jaume I el va contestar desafiant-lo i reptant-lo. Per a G.G. els pactes antics amb la casa de Cardona continuaren essent motiu de conflicte amb el rei. Una vegada mort Jaume I continuaren amb el seu fill, Pere II⁽⁶⁷⁾.

Aquesta època acabà amb la rebel·lió de Balaguer del 1280, quan bona part de la noblesa catalana es revoltà contra el comte-rei, el qual els va assatjar, rendir i empresonar. Al cap d'un cert temps els alliberà i retornà als castells; d'aquesta manera G.G. entrà de nou en possessió del castell d'Hostoles.

La dècada dels anys 1280 dos esdeveniments molt importants tingueren lloc a Catalunya: la invasió de l'exèrcit català a Sicília el 1283, i l'altra invasió de la croada franco-papal contra Catalunya, comandada pel rei francès Felip, l'Atrevit, el 1285. En ambdues participà G.G. al costat de Pere II. La seva actuació en la invasió de Sicília, que féu Pere II d'acord amb els sicilians, és realment excepcional; fou nomenat comandant general de l'exèrcit de terra i governador de Sicília i Calàbria. El 1285, quan Pere II es va adonar de la proximitat de la invasió, féu venir de Sicília Guillem Galceran i l'assignà a l'estat major de l'infant Alfons. Guanyada aquesta guerra per la derrota de l'exèrcit francès, gràcies a la defensa de Girona que féu Ramon Folc de Cardona i a les victòries de la flota catalana a les illes Formigues i Roses, morí el comte-rei Pere II i G.G. passà novament a Sicília, aquesta vegada a les ordres de l'infant Jaume⁽⁶⁸⁾.

El rei difunt havia deixat dit que el seu fill Jaume l'havia de succeir en el regne de Sicília, i deixava com principals del seu consell Guillem Galceran com vicari del regne, Joan de Proxita conseller, i Roger de Llúria almirall, entre altres. El 2 de febrer del 1286 Jaume fou coronat a Palerm, i el seu germà, el comte-rei Alfons III, es comprometia a no abandonar-lo. Guillem Galceran passà a Calàbria per recuperar algunes places que s'havien lliurat a l'enemic a causa dels excessos dels almogàvers. El 1289 encara era a Sicília.

El mes de maig del 1290 fou encarregat pel rei de Sicília d'una ambaixada prop del rei Sanç de Castella, en la qual es concertà matrimoni entre la filla del rei Sanç, Isabel, i el rei de Sicília. Acabada l'ambaixada, G.G. passà uns mesos en el seu castell d'Hostoles, on es dedicà a l'administració del seu patrimoni juntament amb la seva esposa, Blanca⁽⁶⁹⁾.

Mentrestant havia mort el comte-rei Alfons III i pujà al tron Jaume II, rei de Sicília i ara comte-rei de la confederació de Catalunya, Aragó i València. Frederic-el seu germà- passà a lloctinent del regne de Sicília.

El 1295 va morir el rei de Castella, i Jaume II va anul·lar la proposta matrimonial que tenia amb la seva filla. El mes de juny es va signar a Anagni la pau entre la casa d'Anjou i Jaume II, per la qual el comte-rei es casava amb Blanca d'Anjou i es tornava l'illa de Sicília al Papa.

Conseqüència d'això, els sicilians trencaren les relacions amb Jaume II i proclamaren rei Frederic, l'11 de desembre del 1295. Molts de nobles catalans com Guillem Galceran, Berenguer d'Entença i Blasco d'Alago es posaren de part del rei de Sicília.

Són d'aquesta època les més grans proeses de Guillem Galceran a favor del rei Frederic, al front de la seva companyia d'almogàvers, lloades pel cronista Muntaner en la seva crònica.

Les èpiques batalles contra els francesos a Gagliano són una mostra del coratge de G.G. i els seus almogàvers, els quals, a cops de les seves llances contra les pedres, diu Muntaner, **"si que el foc que feien eixir cascun, així que faria que tot lo mon fos llumenaria"** mentre cridaven: desperta ferro! desperta! Finalment, els francesos foren vençuts a les batalles de Tarento i Falconara⁽⁷⁰⁾.

La Pau de Caltabellota posà fi a les guerres de Sicília, les quals havien durat més de 20 anys. Era el 19 d'agost del 1302; Guillem Galceran era ja molt gran. Muntaner diu que **"... entro hac noranta anys porta armes e puís venc morir en lo dit lloc d'Ostoles en la cambra on nasque entre els seus"**. No sabem exactament els anys que va viure; el que sí és cert és que abandonà, per raó d'edat, l'empresa que el seu amic Roger de Flor anava a emprendre a Orient amb la companyia d'almogàvers, i que es retirà a la Vall d'Hostoles, on la seva filla, Ermessenda, governava en lloc de Blanca, la qual havia mort uns anys abans.

A finals del 1303 G.G. es trobava ja a la Vall, i el 10 de les calendes de gener del 1304 va comprar a F. de Vilamala, de les Encies, el molí de Solerats, a la riera de Cogolls⁽⁷¹⁾. El 1305 el comte-rei Jaume II li va concedir, mentre visqués, els castells d'Hostoles, Puig Alder, Colltort i Rocacorba, amb tota la jurisdicció civil i criminal⁽⁷²⁾. A 8 de les calendes de setembre d'aquest any, donà en administració a Bernat, capellà de Sant Feliu, i a Pere Estanyol, terres en el camp que va comprar a G. de Naspleda, corresponent al mas Torn. D'aquesta manera G.G. propiciava l'eixamplament de la sagrera⁽⁷³⁾, com havia fet anys abans comprant terres del mas Soler.

Morí l'any 1306, poc després de tornar de Rocacorba, on havia rebut les confessions dels seus pagesos pels masos que tenia en el terme del castell⁽⁷⁴⁾.

La personalitat de G.G. és molt complexa. Mai no féu res a mitges. O amb el rei o contra el rei. Capità general de l'exèrcit de Sicília, cap dels almogàvers, alcaid, ambaixador, comte de Cattanzaro, conseller i amic de cinc reis, representant eminent de la cavalleria medieval, fou gitat de pau i treva en diverses ocasions i excomunicat pel bisbe de Girona. Sembla un personatge de llegenda, però no ho és. La seva vida omple bones pàgines de la Història de Catalunya.

VII. LA SAGRERA DE SANT FELIU DE PALLEROLS

Hem vist com el projecte inicial de l'Abat Oliba, el segle XI, era habilitar, al voltant de l'església parroquial, un espai d'immunitat delimitat per un circuit de trenta passos entorn l'edifici parroquial, el qual integraria el cementiri i la sagrera, llocs dotats de privilegi immune, castigat amb la pena d'excomunió per als violadors.

No sabem en quin moment el bisbe de Girona procedí a la dotació de la nova església parroquial, construïda el segle XI i que substituïa l'existent anteriorment, i que coneixem, com hem dit, per un document del 1039.

La primitiva sagrera, durant el segle XI i bona part del XII es devia limitar a unes construccions molt sumàries engir de l'església parroquial, les quals es destinaven, segurament, a recollir gra, bestiar menut i pertinences que cada propietari considerés oportú. Més endavant, el segle XIII, la sagrera comprenia ja petits habitatges destinats a viure-

hi, edificats mitjançant l'ampliació de les construccions inicials. Tot plegat sense perjudici del cementiri, el qual, segons els antecedents que obren en el nostre poder, estava situat al sud i a ponent de l'església parroquial, amb absis a orient.

Les sagreres foren inicialment obra de l'església, per protegir la part feble de la pagesia de la pirateria senyorial, però més endavant, o possiblement ja als començaments, la cobdícia dels feudals ja s'hi veié, i el seu caràcter immune fou un objectiu que calgué associar als seus interessos. I aquest ens sembla que és el model de la sagrera de Sant Feliu de Pallerols, propiciada -creiem- per la conjunció d'interessos entre el castell d'Hostoles i la parròquia de Sant Feliu, segons una hipòtesi que plantegem. És molt difícil, a la Vall d'Hostoles, dels segles XI al XIII, fer res sense la voluntat i participació dels senyors del castell, ja que la seva intervenció és total i absoluta.

A la iniciativa de l'Església s'hi afegí el poder dels comtes de Barcelona, els quals veieren en les sagreres una institució de pau que calia protegir, en un temps que aquesta era tan precària. Són diverses les constitucions de Catalunya que aprofitaren els comtes-reis per protegir. Alfons I, a Fontarella el 1173, promulgà una constitució de pau i treva molt innovadora, en el sentit que comprenia, entre altres, una àmplia protecció per a la pagesia. Instituí **"... que nengu les esglesies, o los cimiteris de ellas, e sacraris de cascuna església entorn establits, no presumesca esvair ni trencar, e incontinent aquells que aço asajaran, sien ferits de pena de sacrilegi..."** Pere I, en la Cort de Barcelona del 1193, ratificà el mateix criteri, disposant: **"... en la primera Constitució de pau, sots nostra pau e treva posem totes les esglésies amb 30 passos eclesiastics, e ab los sacraris..."**. Ell mateix insistí, en la Cort de Barcelona del 1200: **"... en així que nengu aquellas o lurs cimiteris, sacraris de qualque esglesia entorn establits, envasir o trencar no gos"**⁽⁷⁵⁾.

L'any 1228, a Barcelona, el comte-rei Jaume I, i el cardenal legat de la Seu Apostòlica a Lleida uns anys més tard, propugnaren també la salvaguarda de la Pau i Treva en els cementiris i sagreres entorn l'església.

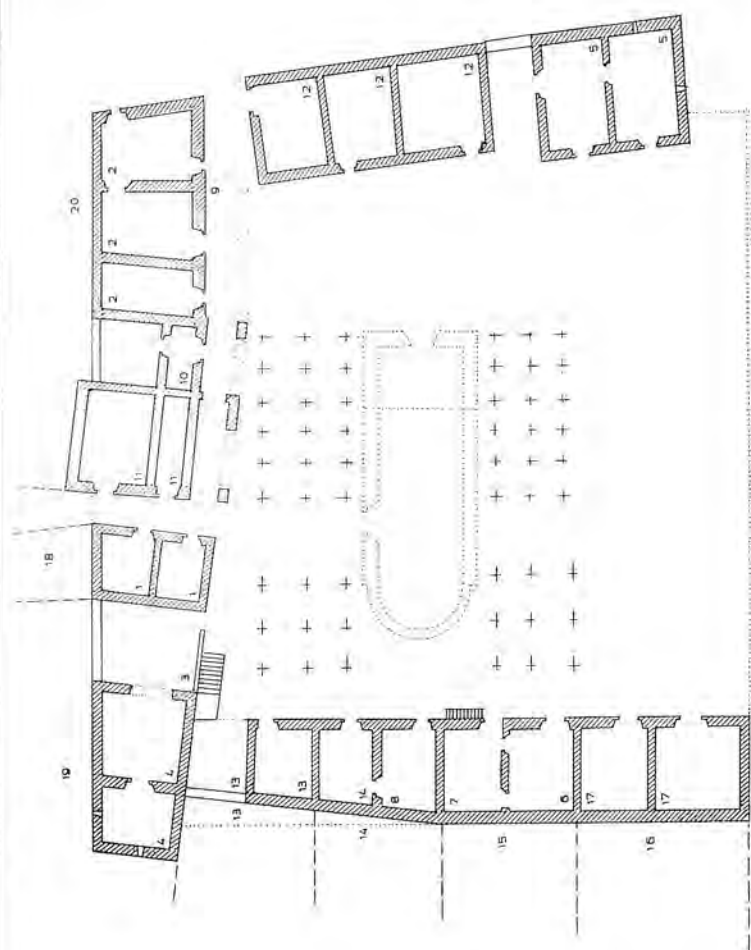
Possiblement a les darreries del segle XIII les sagreres havien perdut el seu caràcter immune. Però la memòria del seu prestigi era gran, com

ho demostra el fet que fins i tot el segle XIV el recinte de la Sagrera és encara lloc identificat en els documents de compra-venda pels notaris i escriptors.

Són nombrosos els documents que descriuen construccions dins el recinte de la sagrera de Sant Feliu de Pallerols. El 1287 A. de Planes, capellà de Sant Feliu, estableix G. de Masdevall, sabater, en una casa junt al portal i al cementiri. Masdevall, que vivia **in saccharia Sancti Felicis**, va pagar 10 sous barcelonesos de tern i anualment el cens d'una gallina per Nadal al mas Carrera, salvant els drets de l'església parroquial⁽⁷⁶⁾. L'any següent, el 1288, Ermessenda, filla de Pere de Sant Feliu, vengué a Simó de Vilar, germà seu, unes cases **in saccharia a S.F.**, que tenien a cerç el cementiri i al sud l'horta del castell d'Hostoles⁽⁷⁷⁾. El mateix any Blanca d'Hostoles, esposa de Guillem Galceran de Cartellà, vengué a G. de Masdevall, sabater, un pati junt al cementiri. És un document interessantíssim, ja que aquest pati tenia a orient la sala del castell d'Hostoles i a migdia: "**vallibus castri nostri de Hostalesio**"⁽⁷⁸⁾.

Aquesta darrera és una justificació documental del que ja hom suposava: que la família del noble senyor Guillem G. de Cartellà vivia en una residència en el pla, i que feia molt de temps que havia abandonat les dependències del castell, molt petit i, per tant, incòmode, i ara destinat exclusivament a funcions militars. Per tant, la família Hostoles residia a la sala propera a la sagrera. Aquesta sala era, possiblement, una casa fortificada, la qual, l'any que ens ocupa, el 1288, ja fou substituïda per una residència més confortable construïda en l'angle N.O. de la futura cellera.

A 8 dels idus de maig del 1297, Dalmau de Rocasalva, militar al servei del castell d'Hostoles, i la seva esposa, Cília, feren donació a Pere Espanyol d'un pati "**in saccharia S.F.**", junt al mas Torn per la part d'orient i l'església per la part de ponent⁽⁷⁹⁾. El 5 de les calendes de març del 1300, Pere Estanyol establí Pere de Quer, sastre, oriünd de la parròquia de Sant Pere Sacosta, en la casa edificada "**in saccharia S.F.**", en el pati anteriorment esmentat. El document especifica que entre la casa i l'església hi ha un carrer. Per aquest establiment, Pere Quer es fa home propi i sòlid d'aquest Espanyol, el qual tenia una altra casa a la sagrera, en la qual habitava Br. de Claperols⁽⁸⁰⁾.

1.- Casa G. Masdevall (1287). 2.- Cases Simó de Vilar (1288). 3.- Pati Masdevall (1288). Antic pati sala Hostoles. 4.- Sala Castell Hostoles. 5.- Nova casa senyors Hostoles. 6.- Pati Dalmáu de Rocasalva (1289). Casa Pere Quer (1300). 7.- Casa Br. Claperol (1297) Br. Mayola (1305). 8.- Casa Elionor Fàbrega. 9.- Pòrtic cases Simó Vilar. 10.- Cases Isarn (1307). 11.- Cases A. Masdevall. Espanyol 1307. Ollina 1310. 12.- Cases Mas Vilar. 13.- Horts i casa Esteba Torrent. 14.- Horts i casa Elionor Fàbrega. 15.- Horts Pere Quer. 16.- Hort Condamina. 17.- Cases Mas Pallerols. 18.- Trilla Nespleda. Masdevall 1314. 19.- Valls de la Sala d'Hostoles. 20.- Hort d'Hostoles. Espanyol 1309.

Ara hem de passar al 1305, any en el qual Guillem Galceran de Cartellà havia retornat de Sicília, una vegada firmada la pau de Caltabellota. A 8 de les calendes de setembre del 1305, Cartellà donà en administració a Bernat, capellà de sant Feliu, a Pere Espanyol i a P. de Font, clergue de les Planes, facultat per fer les cases en el camp que va comprar a Guillem de Nespleda de pertinença del mas Torn⁽⁸¹⁾. Com que el recinte de la sagrera ja era petit per atendre les necessitats d'una població creixent, Cartellà decidí de comprar un camp del mas de Torn a orient de la sagrera, com també va comprar terres del mas Soler a la part de ponent. Creiem que la compra es degué fer a finals del s. XIII.

Una altra casa de la sagrera era la que tenia en Bernat de Mayola junt a l'església. El 14 de les calendes de juny del mateix any, Deulosal Bernat, capellà, donà permís a Mayola per fer una escala de pedra o de fusta de 3 pams d'ample, perquè pogués pujar al **solario** de la casa. Per aquesta llicència pagarà tres sous i un diner cada any per la festa de sant Feliu⁽⁸²⁾. Dos anys més tard, a 3 dels idus de febrer del 1307, el mateix capellà rep la confessió de Simó de Vilar de dues cases amb solar i pòrtic junt al cementiri; les afrontacions que dona el document per aquestes cases són: a orient, el cementiri i les cases d'Antoni Isarn; al sud i a ponent l'horta del castell d'Hostoles; i a cerç cases del mas Vilar, el qual també confessà el dit Simó⁽⁸³⁾.

Aquestes confessions que figuren en el llibre d'establiments antics de la parròquia de sant Feliu, tenien per objecte garantir els drets referents al domini directe que encara tenia la parròquia sobre els terrenys al voltant de l'església. En el mateix llibre consta la venda que féu Arnau Masdevall d'unes cases que afronten a orient amb camí public, a sud amb horta del castell que comprà P. Espanyol, a ponent amb cases d'Isarn, i a cerç amb el cementiri⁽⁸⁴⁾. Encara figura en aquest llibre un altre document d'establiment que féu P. Espanyol a favor de Joan Ollina, torner, d'unes cases "**in sacraria S.F.P**", que afronten a orient amb una via que va de l'església als Ceschers i a cerç amb el cementiri⁽⁸⁵⁾. Aquesta via que anava al Sesquer, arribava també fins a la parròquia i la sagrera de les Planes, la qual existia, igualment, en el circuit de 30 passes al voltant de l'església parroquial.

L'any 1310, en un document, Bernat, capellà de sant Feliu, reconeix a Elisendis de Fàbrega un hort que té "**intus sacraria sive XXX**

passus” (conserveu la grafia de l'escrit), hort situat a orient del mas de Torn i al sud de la casa de Pere de Quer⁽⁸⁶⁾. Aquest document i altres que recullen la mateixa expressió, ens inviten a pensar el profund arrelament que tenien la sagrera i els trenta passos en la memòria de la gent d'aquella època. El 1310 feia quatre anys que havia mort el cèlebre Guillem Galceran de Cartellà, deixant la senyoria d'Hostoles a la seva filla Ermessenda, la qual s'havia casat amb el noble Hug de Cabrenys. Malgrat que el mes de maig del 1307 el comte-rei Jaume II havia ordenat a Ermessenda de prestar-li sacrament i homenatge pels castells d'Hostoles, Puig Alder, Colltort i Rocacorba, com a successora del seu pare, no ho féu fins al 6 d'abril del 1309⁽⁸⁷⁾. Expliquem això perquè es pugui comprendre millor la difícil situació per la qual passaven els vassalls d'aquest castell, situació agreujada, aquells anys, per la cessió que havia fet Jaume II a Guillem Galceran de Cartellà, el 1305, de la jurisdicció civil i criminal que corresponia als quatre castells esmentats. La situació difícil dels pagesos podem deduir-la pel fet comprovat que el comte-rei tenia molts problemes per portar a l'obediència els tenidors de castells per feus reials, problemes que arribaven a l'extrem de no tornar-li la potestat quan aquesta devolució era requerida. Per altra banda, quan el senyor d'un castell disposava de la jurisdicció civil i criminal alta i baixa, cedida pel comte-rei, la pagesia quedava totalment indefensa en mans del senyor. Això passava a començaments del segle XIV, quan tots els habitants de la Vall d'Hostoles, inclosos els que vivien a les sagreres, estaven subjectes als mals usos i la remença personal, tret d'alguns pocs aloers.

Doncs bé, ara ja sabem que el 1310 era senyora del castell d'Hostoles “**domina Ermessendis de Cartiliano**”, que també era senyora de Cabrenys. El dia 2 dels idus de març d'aquest any, va encarregar a la parròquia de Sant Feliu una sèrie de misses en sufragi de les ànimes dels seus pares Guillem Galceran i Blanca; i amb aquesta finalitat va assignar censos que rebia en propietats seves situades a la zona de la sagrera, on estaven establerts Elisenda de Fàbrega, Esteve Torrent i Pere de Quer, emplaçades a la part oriental de la sagrera, les quals afrontaven en terres antigament del mas Torn i tenien a occident l'església parroquial. Aquest conjunt estava compost de cases amb un hort a la part oriental, i el document de l'esmentada donació fa constar

expressament que aquests horts i cases són **"infra XXX passus in sacraria ecclesia Sancti Felicis"**⁽⁸⁸⁾.

Ens trobem en l'època final de la sagrera. Ja no és sagrera, però encara se l'anomena així. L'any 1310 és per a nosaltres una fita, que marca el final de la sagrera i el començament del creixement vers el nord, fins a la riera d'Amer. Allà, en la seva ribera esquerra, el molí fariner i draper de la Conqueta feia treballar les moles incansablement. Aquest nou nucli de població que integrarà la sagrera, es coneix amb el nom de cellera o poble nou.

L'ampliació de la sagrera i el creixement de la cellera foren obra exclusivament feudal, propiciada per Guillem Galceran de Cartellà i executada per la seva filla, la seva néta i el seu besnét: Ermessenda de Cartellà, Beatriu de Rocabertí i Guillem Galceran de Rocabertí, respectivament. En aquest moment històric es comença a esquarterar a la Vall el règim d'opressió i s'albira el començament d'una època en què tímidament, de moment, es passarà a un cert grau de llibertat⁽⁸⁹⁾.

Efectivament, a 2 dels idus de març del 1310 Ermessenda de Cartellà manifesta que, per la seva màxima utilitat i la del castell d'Hostoles, en franqueix de questia, fermança, host i cavalcada fora el terme del castell, així com l'obligació de moldre en els molins del castell; per tant, podran moldre on vulguin. Aquesta disposició afecta exclusivament els habitants de la sagrera -dels quals detalla els noms- i uns pocs ja instal·lats a la cellera. El motiu és facilitar l'ampliació i la construcció de nous edificis, i afecta les persones ja establertes i les que ho faran en el futur⁽⁹⁰⁾.

El document es presta a una profunda reflexió. Els feudals d'Hostoles estimen que la població que es concentra en el nucli assenyalat proporcionarà al castell bons beneficis. És evident que una mena de parcel·lació que van fer en petites porcions de terra significaria més una major rendibilitat anual que no un camp de secà dedicat a l'agricultura. Els documents ja ens demostren que a partir del 1310 hi ha un fort creixement del preu dels terrenys a la sagrera i a la cellera. L'historiador dels segles a venir demostrarà que les llibertats inicials concedides no seran suficients i hauran d'augmentar-les successivament, fet que contribuirà a la creació d'una gran contradicció: mentre els masos -alguns d'ells- molt a prop de la cellera estan sotmesos a la servitud

personal i als mals usos, els habitants de la cellera gaudiran cada vegada més d'una major llibertat. Creiem que la cellera fou estimulada també per concentrar els serveis: flequers, sabaters, ferrers, sastres, etc; però allò que realment anava provocant el creixement de la població fou la creació d'un element intrús en el sistema feudal de la Vall. La gent concentrada en l'àrea urbana necessitava i exigia una major llibertat, mentre que els pagesos dels masos, amb els quals es relacionaven constantment, eren sotmesos a una opressió cada vegada més brutal⁽⁹¹⁾.

Per la seva banda, Bernat, capellà de Sant Feliu, s'afanyava a reconèixer els establiments fets per la senyora d'Hostoles, per no perdre els seus drets, com va fer amb Pere de Quer sobre dos horts que tenia "**intus saccharia sive XXX passus**" i que aquest havia comprat per ampliar la seva casa⁽⁹²⁾.

El 1314, G. de Nespleda va establir A. de Masdevall en el cap de la seva trilla, de manera que Masdevall pogué ampliar la seva casa vers el sud. Per a això pagà 5 sous barcelonesos d'entrada, i cens anual d'una gallina⁽⁹³⁾.

El 1315, Ermessenda de Cartellà féu nous establiments a R. Devesa, A. Masberenguer, Aulina, A. sa Planella, perquè construïssin cases en les seves terres, adquirides en temps de Guillem Galceran de Cartellà⁽⁹⁴⁾. La cellera comença a prendre forma vers la riera. Durant anys, els documents esmentaran la cellera i la sagrera simultàniament, segons que les propietats estiguin en un o altre lloc, i alguna vegada fins i tot les confondran.

El 1322 tingué lloc un acte al qual, per la importància del personatge central i pel fet de ser una discussió sobre la propietat d'uns terrenys a la sagrera, creiem oportú de donar la convenient significació. A 14 de les calendes d'octubre del 1322, es dirimí un contenciós entre Pere Espanyol i el seu fill Ferrer d'una part, i Guillem de Nespleda de l'altra, sobre un terreny de la casa de Pere de Quer, vers orient i cap al mas Torn, ja que ambdues parts s'atribuïen els drets derivats del domini directe: lluïsmes, foriscapis, etc. La reunió fou presidida per Dalmau, vescomte de Rocabertí, el qual era senyor d'Hostoles pel seu casament amb Beatriu, filla i hereva d'Ermessenda de Cartellà, que havia mort

de posar d'acord les dues parts, que s'avingueren amb la resolució del vescomte. La casa de Pere de Quer estava en terrenys de l'antiga sagrera⁽⁹⁵⁾.

Encara fins l'any 1330 la sagrera continuarà figurant en els documents, però més tard es perdrà. Així, sabem que el 1329 Joan de Comajoan i esposa viuen a la sagrera, com també Guillem de Torra, Bartomeu Llapart, Berenguer de Carrera, Guillem de Condomina, A. de Dosanys i la seva esposa Elisenda, G. de Colldoria, Pere de Quer, A. Boxedes i A. de Masdevall. En general són gent artesana: sabater, torner, flequer, o també persones que pertanyen a l'administració feudal. També hi ha incipients comerciants: Masdevall i P. de Maseruz (Sant Pere Sacosta) tenen en comanda i dipòsit per P. de Tort, de la Vall de Bas, 60 sous barcelonesos de tern⁽⁹⁶⁾.

El domini directe de les terres de la sagrera, propietat de la parròquia de Sant Feliu, va anar perdent importància amb el temps a causa de la immobilitat dels censos que cobrava, però encara el 1300 i més endavant conservarà i reivindicarà, en ocasions, els seus drets inicials representats per uns drets del domini directe molt disminuïts amb el pas del temps.

L'any 1340, Beatriu, senyora de Cabrenys i de la Vall d'Hostoles, va establir diversos veïns en terres de la cellera o poble nou, als quals va enfranquiar de diverses càrregues, serveis i mals usos. La pressió de la gent que vivia en els nuclis urbans era cada vegada més greu, així com la pressió exterior. El dia 6 de gener del 1336 l'Abat d'Amer concedí als habitants de la vila la franquesa dels mals usos i la redempció personal, amb el reconeixement que les persones pretenen una major llibertat⁽⁹⁷⁾.

L'estudi de la cellera, els seus inicis, el seu desenvolupament, l'encerclament emmurallat i la declaració de vila en temps de Guillem Galceran de Rocabertí, volem deixar-lo, per la seva extensió, per a un futur treball.

VIII. CONSTRUCCIÓ I EVOLUCIÓ DE LA SAGRERA

Hem pogut comprovar com l'existència d'una sagrera a Sant Feliu de Pallerols, anterior al segle XII, queda demostrada mitjançant nombrosos documents de diverses procedències.

Ara tractarem de veure de quina forma ha evolucionat aquest conjunt construït, des dels seus inicis fins a la seva plenitud. I serà possible de fer-ho gràcies, novament, a la consulta dels documents parcialment ja esmentats i també a la conservació de la major part d'edificacions centenàries que avui encara envolten l'actual església.

Com veurem, es tracta d'edificacions que, malgrat haver estat molt reformades i en ocasions totalment reconstruïdes, permeten de reconèixer les traces dels murs primitius de la sagrera, així com els elements que han fet possibles les successives ampliacions.

Si volem recular als moments inicials d'aquest sector de la vall d'Hostoles, caldrà imaginar un territori relativament pròxim a un riu, aleshores anomenat riera d'Amerio, amb una orografia d'origen basàltic i unes característiques topogràfiques definides per una planta, amb caiguda des de ponent, discretament elevada respecte al seu entorn immediat. Un caient més acusat en direcció nord, format per plecs en forma de petites torreneres, i un sector deprimit vora riu a llevant. A migdia, un territori transitable a peu de muntanya i un camí d'enllaç amb el sector inferior de la vall.

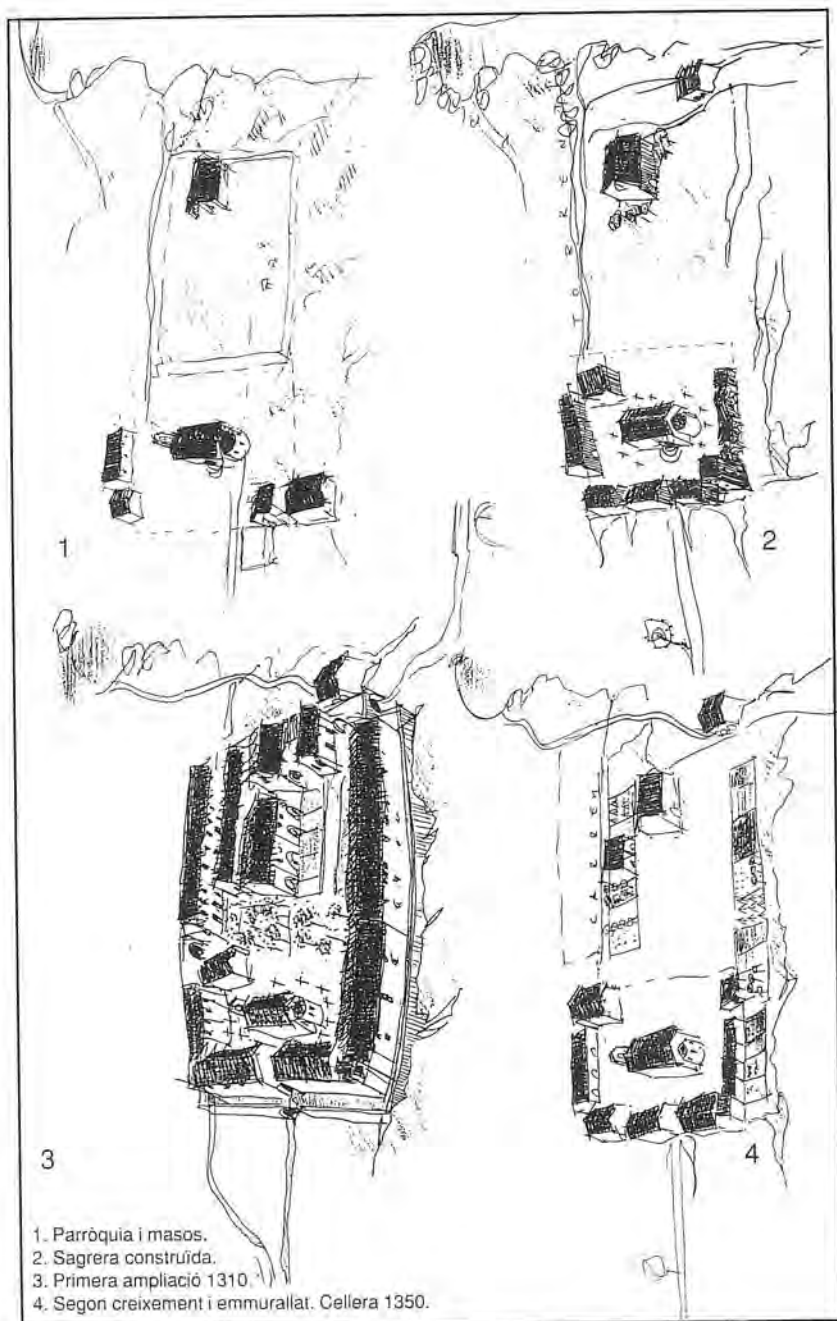
L'elecció del lloc per instal·lar una església vingué, en conseqüència, marcada per la singularitat del paisatge natural, les garanties de protecció contra riuades, la qualitat del subsòl i la immediatesa d'un camí probablement reservat al trànsit ramader com alternativa a l'antiga via romana existent a la banda oposada del riu.

La toponímia més primitiva de les conegudes fins al moment, ens parla de tres grans propietaris i ens facilita algunes dades, certament no del tot precises, dels orígens dels seus cognoms.

A llevant, Nespleda, antic propietari del mas de Torn. Probablement indicador de l'existència d'antuvi d'alguna màquina hidràulica situada en la part baixa de la propietat, vora el riu. Ocupant un sector central fins a tocar, al nord de la riera, mas Carrera, possiblement indicatiu de l'existència de l'esmentat camí ramader, que des de l'actual municipi de les Planes conduiria a Coll d'Uria, passant per Riubrugent.

A ponent, mas Vilar o Vil·lar, actualment Ombert, possiblement record de l'existència a la zona d'una vila d'origen romà.

La fundació de la sagrera i la compra progressiva d'algunes peces de terra per part dels senyors d'Hostoles, canviarà a partir del s. XIII

aquesta situació: es generarà un procés de creixement que desembocarà en la fundació de la "populea nova" o cellera. Totes aquestes operacions patrimonials i urbanístiques tindran com a epicentre l'església.

Les dades que tenim sobre aquesta edificació són, avui per avui, nul·les, excepte que l'any 1432 estava ja totalment destruïda com a conseqüència dels terratrèmols. No obstant això, és gairebé segur que inicialment es tractava d'una construcció romànica, d'una sola nau, de dimensions pròximes a 7,5x15m, amb l'absis orientat a llevant i la porta principal a migdia, encarada amb el camí de les Planes.

Aquestes suposicions estan basades en el coneixement que es té en l'actualitat del conjunt d'esglésies romàniques del nostre país, i en particular en les comprovacions fetes sobre les edificacions existents, encara avui, a la mateixa vall i les seves rodalies.

Amb posterioritat, probablement coincidint amb la delimitació de la sagrera de 30 passes, devia ser reformada i passà a tenir prop dels 20m de llargària i un portal obert a ponent.

L'església actual, construïda sobre les restes de la descrita però amb l'absis a migdia, va ser acabada a mitjans del s. XVII i no presenta, a primera vista, elements aprofitats de l'anterior. Així resta encara pendent un estudi curós d'aquesta edificació per tal de trobar algunes claus que permetin tenir un major coneixement de la seva predecessora.

La delimitació exacta de les trenta passes, és una de les qüestions que, probablement, pot tenir més interès per al lector, tant per la seva importància i repercussió sobre la forma definitiva d'aquest centre històric, com per les dades que poden deduir-se del reconeixement del seu traçat a partir d'una observació del plànol.

En primer lloc, el límit de llevant. Segurament estava format per una línia d'aproximadament 43,5m. de llargària, inicialment recta i, finalment, construïda en dos segments angulars, en forma de línia trencada.

Els motius que fan suposar que això és cert són de diversa naturalesa.

Quant a la direcció principal i a la seva llargària, cal simplement observar les divisions de propietat i la façana actual de les cases que hi ha davant de l'església, per comprovar que hi ha una ordenació perfectament definida i consolidada que no pot ser fruit d'altra cosa que

d'un règim molt estricte d'autoritzacions per construir; determinat, això sí, per la pròpia parròquia.

La façana posterior, situada a 7m. de la descrita, que es pot reconèixer avui pels fragments de mur conservats en l'interior d'algunes de les cases, sembla desviar-se d'aquella direcció principal, reduint progressivament la fondària de les edificacions.

Les causes d'aquesta irregularitat pensem que poden ser d'origen topogràfic o bé defensiu.

La forma del territori, amb un desnivell encara avui existent, podria haver obligat a modificar el replanteig final del mur de tancament de la sagrera per tal d'assentar-lo sobre una mateixa cota.

També és possible que l'existència d'una edificació propietat dels senyors d'Hostoles a l'angle sud-est del recinte, obligués, per raons defensives, a deixar lliure la zona nord d'una torre que defensaria la sala del castell, que, com sabem, estava enclavada en aquell lloc.

En qualsevol cas, podem donar com segur que un dels límits de la sagrera, el de cara a llevant, coincidia amb un mur de pedra de 75cm de gruix sense obertures en planta baixa, situat en el lloc que es grafia en el plànol.

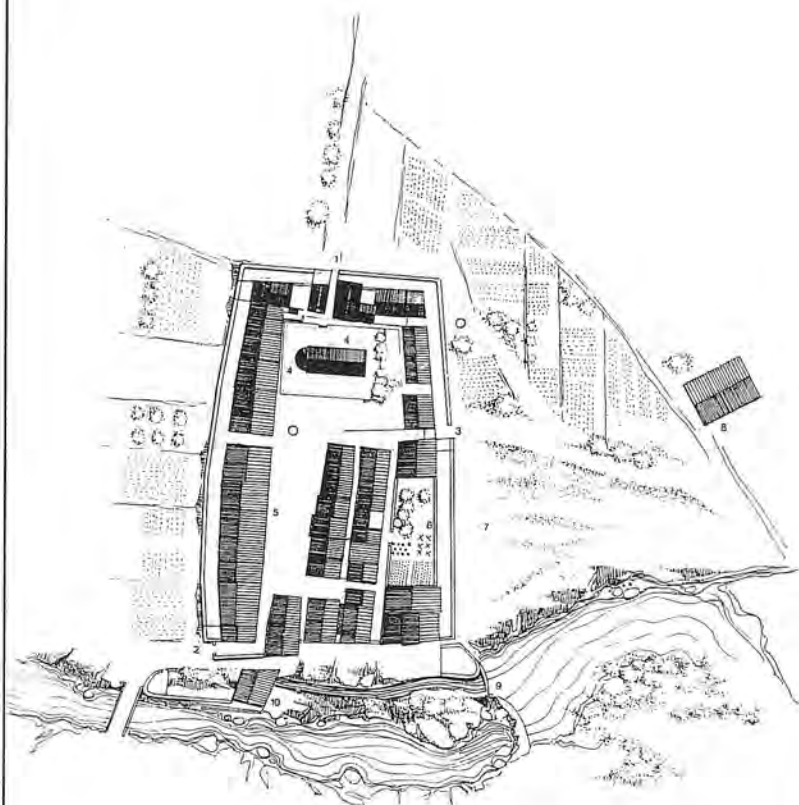
En conseqüència, les primeres construccions fruit dels establiments efectuats pel rector, devien tenir unes dimensions de 7m de fondària per 4,15m d'ample.

L'amplada de parcel·la permetia edificar perfectament, carregant sobre les parets mitgeres, fet pel qual cal pensar que les primeres construccions devien ser dipòsits per al gra, elevats sobre una planta baixa buida, en forma de petits pallers oberts a ponent o a llevant.

Les cobertes probablement eren de fusta o lloses de pedra, amb vessants cap al carrer i el camp, respectivament. Amb el temps les condicions d'aquestes construccions varen anar-se modificant, i es van transformar progressivament en hospicis i cases familiars tancades, de planta baixa i pis o, excepcionalment, de planta baixa, pis i golfes.

Perpendicular a aquest mur de llevant i amb una longitud equivalent, devia existir un segon límit, en aquest cas nord, del qual no tenim cap mena de dades directes, ni documentals, ni físiques.

A partir del s. XVI, la construcció de la nova església va fer desaparèixer les possibles restes d'un tancament del recinte en aquest

Sagrera i Cellera

sector, però sabem que durant els s.s. XIII i XIV en aquell indret no hi havia cases construïdes.

Les raons sobre les quals podem basar la nostra afirmació d'un límit coincidint amb aquesta línia, són derivades de la forma actual del parcel·lari, el qual mostra, sense cap mena de dubte, un canvi de propietat, recognoscible tant per un reclau de la façana de les cases de l'actual plaça de l'església respecte a les abans descrites, com per la coincidència amb aquest reclau de l'alineació a migdia de la casa situada a la cantonada oposada de la mateixa plaça.

D'altra banda, sabem que els drets de propietat de la rectoria quedaven limitats a l'àrea descrita, ja que encara el s. XVII les cases de l'actual plaça depenien del mas Carrera.

A ponent, els 7m de fondària de les cases i les divisions entre propietats fan pensar en un límit de la sagrera sensiblement desviat de la forma regular que en principi li correspondria.

Les causes d'aquest fet també poden ser diverses, però ens inclinem a pensar que devia tenir el seu origen en l'existència d'un accident natural en forma de plec o depressió, el qual facilitava les escorrenties d'aigües pluvials en direcció a la riera.

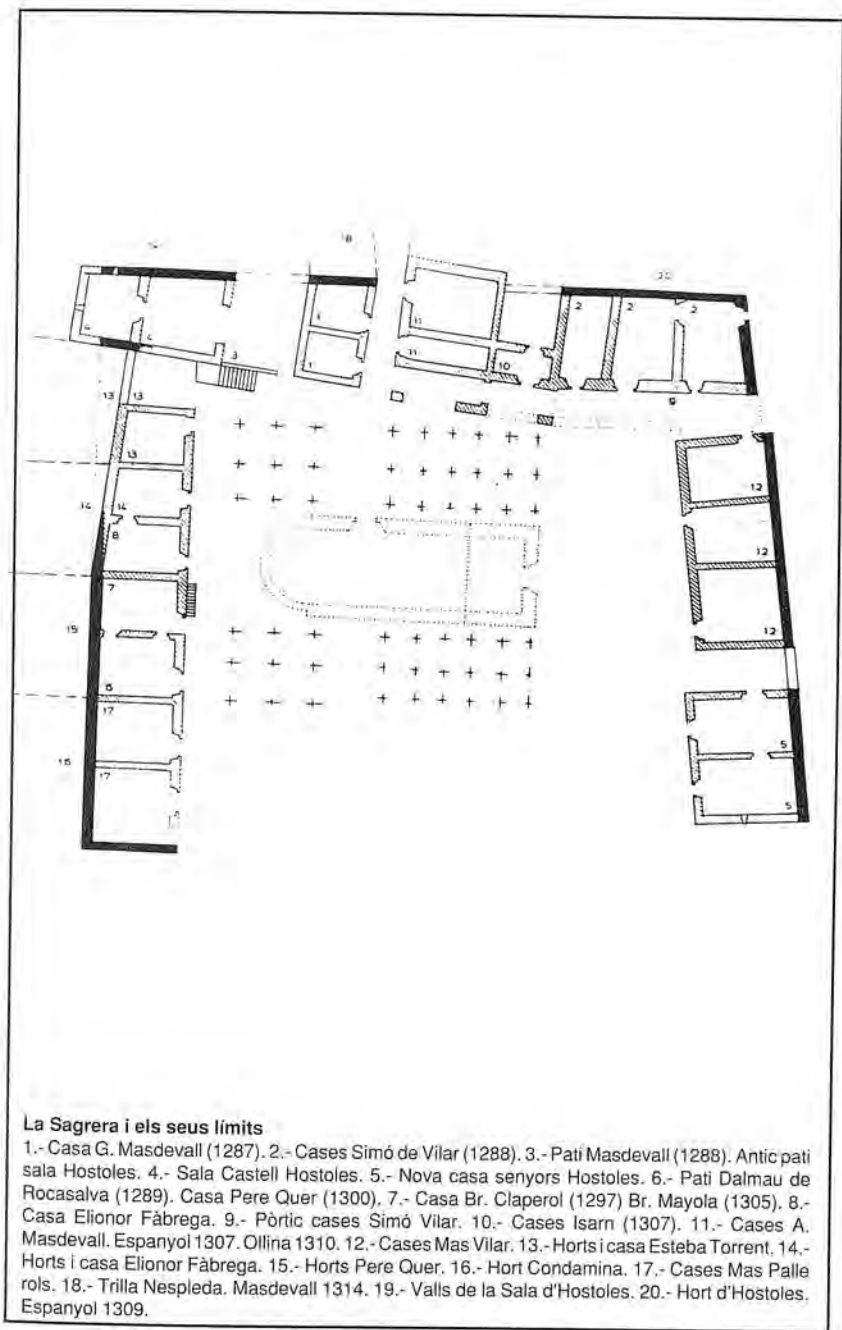
Aquest rec es convertiria a principis del s. XIV, en carrer. Prengué el nom de Rec o Cuc, i avui s'anomena Major.

Complementàriament amb aquest fet, sabem que les cases esmentades eren del mas Vilar des d'abans del 1288, motiu pel qual és possible que fossin fins i tot anteriors a la fundació de la sagrera. L'amplada de les parcel·les també ho fa pensar, ja que no és gens raonable que dels 4,15m de la cara llevant es passi, sense cap motiu aparent, a 4,65m. En qualsevol cas, les dimensions de 7x4,65 es corresponen a 4,5x3 canes, mesures més que corrents per a la definició d'un hort o un pati de casa.

En el seu angle nord-oes, és gairebé segur que existia una porta d'accés al recinte encarada a ponent. Aquesta porta es mantindrà després de la fundació de la cellera i el seu posterior emmurallament.

D'altra banda, ja avançat el s. XVI encara es parla de portes velles en aquest indret.

Per la seva cara a migdia el mur de tancament és relativament senzill d'identificar, però apareixen algunes irregularitats que no semblen tenir el seu origen en alteracions del criteri general de parcel·lació, sinó que més aviat

semblen obeir clarament a l'existència prèvia d'algunes edificacions. Sabem que també amb anterioritat al 1287 en aquest lloc existien cases que havien estat del mas de Torn, i que el mateix Galceran de Cartellà havia comprat a en Nespleda una peça de terra amb algunes edificacions de l'esmentat mas⁽⁹⁹⁾.

Sembla, doncs, evident que l'alineació interior de les edificacions d'aquest costat sud, pot seguir una direcció estranya al conjunt simplement pel fet de recollir part d'aquelles antigues construccions.

També quedaria explicat d'aquesta manera el fet inusual de duplicar-se en fondària les edificacions en la part central d'aquest límit a migdia, i l'aparició de baixos porxats.

Una simple observació superficial del plànol permet de comprovar la singularitat d'aquest sector, en el qual, a més a més, coincidí l'existència del portal principal del recinte sobre el camí de les Planes.

Respecte a aquest portal, és necessari dir que les rasants del carrer són, en l'actualitat, força diferents de les de l'època, tal com es pot comprovar fàcilment per la posició d'unes finestres baixes de les seves cases.

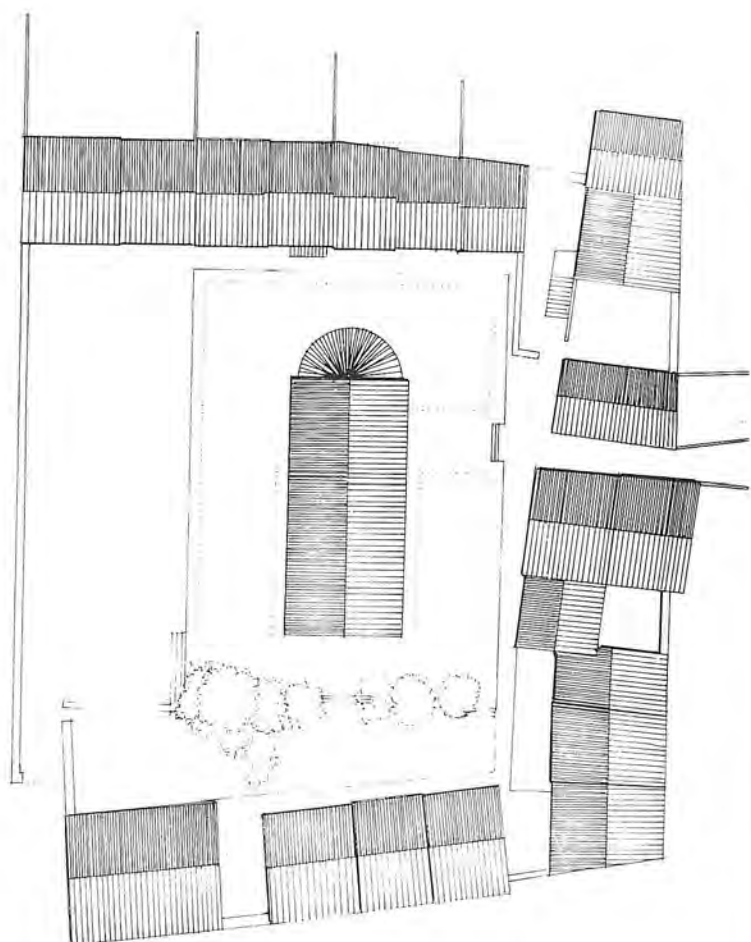
En conseqüència, l'accés a la sagrera per aquest punt devia fer-se salvant amb rampa o esgraonant un desnivell d'una certa consideració.

Per acabar, i com que es tracta d'una peça especialment important, parlarem de la sala del castell.

Poca cosa sabem de les dimensions d'aquesta edificació, excepte que hi era i que disposava d'un pati a ponent. Podem, no obstant, pensar que era, possiblement, una edificació mixta d'habitatge, representació i defensa, composta per un cos de planta i pis i una remunta en torre.

La sala principal estava formada per dues crugies separades per un arc, amb unes dimensions totals de 7x4 canes, i situada al primer pis. Una cuina a planta baixa i algunes dependències a les diverses plantes de la torre la completaven. Tenia una escala exterior per accedir directament al pis, i un segon pati al nord.

La seva discreció de dimensions, la seva pròpia imperfecció com edifici, possiblement reaprofitat, i la situació en un dels punts de desguàs del conjunt, devien aconsellar el trasllat a l'extrem oposat del recinte: l'angle nord-oest de la sagrera. En conjunt, tenim un recinte de forma quadrangular, envoltat per un mur, amb un mínim de dues portes i amb establiments edificats en tres de les seves quatre cares. Al centre, l'església aixecada sobre la resta, envoltada

La Sagrera construïda: les portes de ponent i migdia, la plaça, el cementiri i la sala dels senyors d'Hostoles

també a tres cares pel cementiri; entre aquest i les cases, un carrer definit per les seves façanes i un muret de pedra.

Aquestes serien les característiques constructives, arquitectòniques i urbanes de la sagrera de Sant Feliu de Pallerols fins als inicis del s. XIV.

A partir de l'any 1309, Ermessenda de Cartellà inicia el que serà el primer creixement de la sagrera, establint Esteve Torrent, Elionor Fàbrega, Pere Quer i d'altres en una peça de terra que el seu pare havia comprat als propietaris del mas de Torn.

Aquesta peça de terra i, en conseqüència, els establiments, limitaven amb el mur de llevant per la seva cara exterior, i es constituïren des de l'inici com a veritables ampliacions de les cases dels esmentats Torrent, Fàbrega i Quer.

Una nova façana va substituir l'anterior tancament de les cases per la seva cara llevant, i l'antic mur, ara convertit en paret interior, va ser objecte de diverses modificacions per a la incorporació de portes de pas i preferentment arcs de descàrrega.

Cal entendre que la profunditat de les noves edificacions d'aquesta banda de la sagrera oscil·lava al voltant dels 11 m i no permetia d'il·luminar i ventilar totes les peces per una sola façana. Així, obligatòriament, havien d'obrir-se les dues, anterior i posterior, amb el qual la defensa del recinte ja no podia ser confiada al mur de tancament de les cases.

L'encarregat de resoldre el problema va ser el mateix senyor d'Hostoles, que l'any 1355 ja havia iniciat l'emmurallament de tota la cellera, absorbint també la sagrera.

Dit d'altra manera, l'autorització per fer cases en els establiments esmentats no tenia sentit si no hi havia la voluntat de construir una protecció general del nou recinte, la qual fes possible obrir sense problemes la seva nova façana, que a partir d'aquells moments afrontaria amb el mur i valls, fet que porta a pensar que la decisió de construir una nova muralla ja era presa abans del 1310.

Pel seu front a migdia la sagrera també va créixer. L'establiment, el 1314, de Masdevall a l'era del mas de Torn, li va permetre d'ampliar també la seva casa.

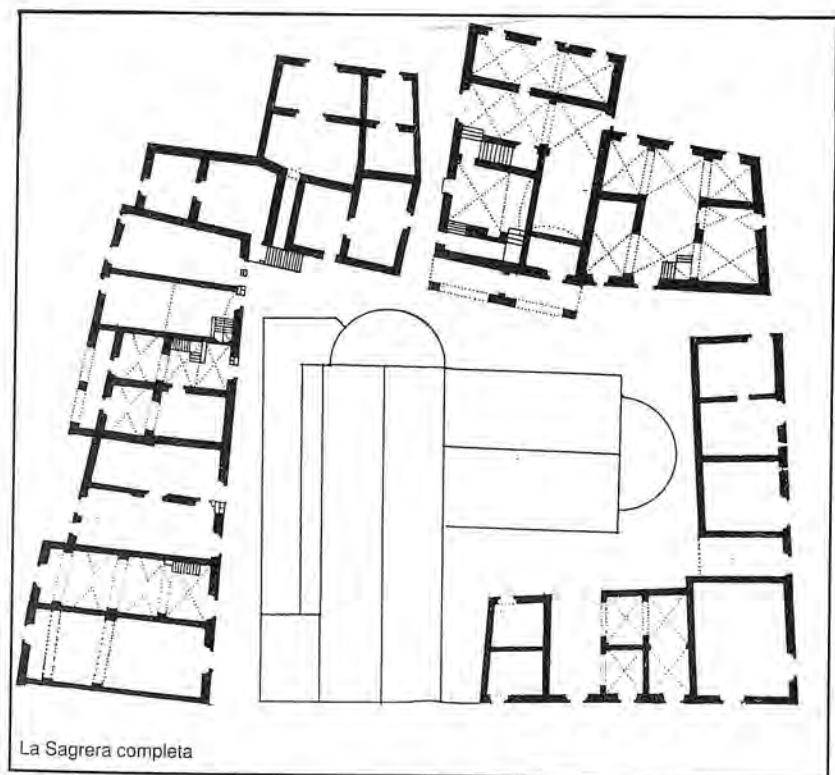
Les cases veïnes varen ser objecte del mateix tipus d'operació, i fins i tot l'antic pati de la sala va ser construït reservant un carreró mínim per tal de donar sortida a les aigües del recinte.

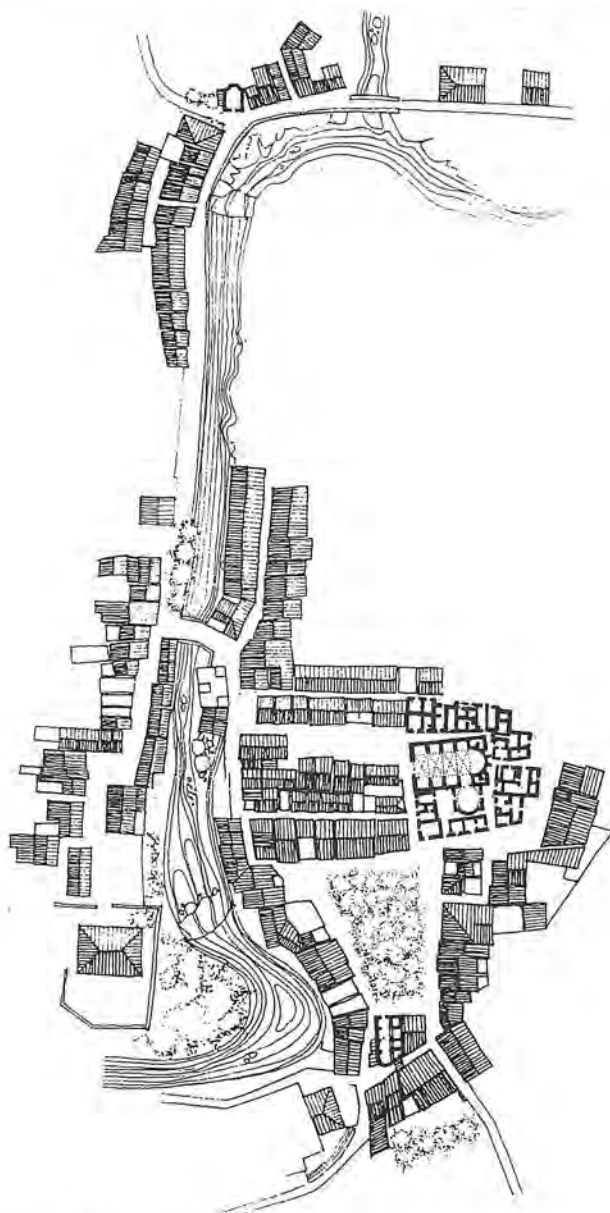
Els senyors d'Hostoles, en concret Beatriu de Rocabertí, tenien -i segurament

hi vivien- des del 1325 una casa en l'angle nord-oest de l'antiga sagrera, comprada a Guillem d'Alguer.

Finalment, tenim també constància que l'any 1340 ja existien cases edificades en el límit nord del recinte, propietat dels Masdeu.

Pensem que, amb totes aquestes intervencions, el conjunt de la sagrera i el seu entorn immediat van completar-se, convertint-se en un testimoni construït de les sumes de voluntats de la institució eclesiàstica i el poder feudal.

El casc urbà de Sant Feliu i la Sagrera

NOTES I BIBLIOGRAFIA

- 1.- Pergamí del mas de la Fàbrega, que hem pogut examinar gràcies a la gentilesa del Sr. Josep Vilallonga.
- 2.- JOSE M^{re}. MARQUÈS. **Pergamins de la Mitra (891-1687)**. Arxiu Diocesà de Girona. Girona, 1984 núm. 3.
- 3.- P. de MARCA. **Marca Hispànica** ap. LXXXIV col. 860-862.
- 4.- F. MONSALVATJE. **Noticias Históricas**. Document núm. 8.
- 5.- Molts historiadors són d'aquesta opinió, entre ells JOSEP M^{re}. SALRACH i JOSEP CALZADA i OLIVERAS.
- 6.- **Urgellia** volum III, pàg. 107. Societat Cultural Urgellitana, 1981.
- 7.- J. de VILLANUEVA. **Viaje literario a las Iglesias de España**. Volum VI, 281.
- 8.- J. RIUS SERRA. **Cartulari de Sant Cugat**. Vol. II. Doc. 483.
- 9.- Arxiu Diocesà de Girona. **Cartulari de Carlemany**, fol. 55.
- 10.- P. de MARCA. **Marca Hispànica**. Ap. 526.
- 11.- J. RIUS SERRA. **Cartulari de Sant Cugat del Vallès** núm. 470.
- 12.- P. de MARCA. **Marca Hispànica** CLXXXI.
- 13.- J. RIUS SERRA. **Cartulari de Sant Cugat del Vallès** núm. 496.
- 14.- Abadal manifesta que Miró d'Hostoles figura sovint en les reunions de la cort comtal barcelonessa. RAMON D'ABADAL. **Dels visigots als catalans**. Vol. II, 214.
- 15.- Arxiu de la Corona d'Aragó. **Traslado e índice alfabético de las escrituras del tiempo de los condes soberanos**. T. 1-4/6.
- 16.- P. BOFARULL. **Los condes de Barcelona vindicados**. Vol. I-252.
- 17.- J. RIUS SERRA. **Cartulari**, Vol. II núm. 529.
- 18.- L'historiador francès Pierre Bonnassie tracta les lluites amb Girona entre 1052 i 1057, i menciona l'actuació d'Eneas Miró d'Hostoles en els pactes entre Ramon Berenguer I i la seva àvia Ermessenda. Veure PIERRE BONNASSIE, **Catalunya mil anys enrera**, vol. II-98.
- 19.- PIERRE BONNASSIE. **La societat feudal catalana**, pàg. 55. Exposició "Girona dins la formació de l'Europa medieval 785-1213". Ajuntament de Girona, 1985.
- 20.- La personalitat d'Eneas Miró ens sembla molt interessant, tant per la seva intervenció, com membre de la cort comtal de Barcelona, en els afers catalans, com per haver aconseguit de mantenir relacions entre el comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, i la comtessa de Girona, Ermessenda, fins i tot quan aquests estaven enfrontats.
- 21.- F. MIQUEL ROSELL, **Liber Feudorum Maior**, Doc. 489.
- 22.- Sobre el naixement de l'estat català feudal, veure PIERRE BONNASSIE, la quarta part de **Catalunya mil anys enrera**, dedicat a "La Catalunya feudal i els inicis d'una nova època" (pàgs. 137 a 157).
- 23.- Arxiu de la Corona d'Aragó. **Pergamí s.d. Ramon Berenguer I** núm. 211.
- 24.- F. MIQUEL, edició del **Liber Feudorum Maior** del A.C.A. Doc. 425.

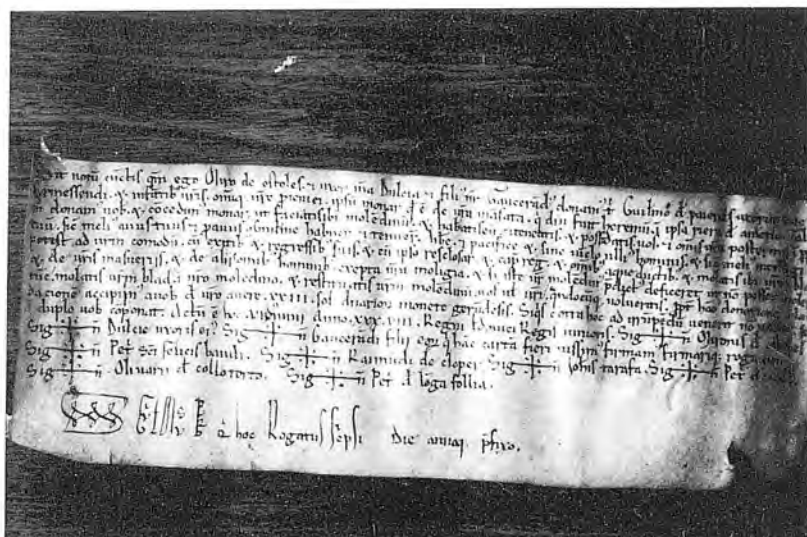
- 25.- ABADAL, obra citada II 256-266.
- 26.- EDUARD JUNYENT, **La Pau i Treva**, pàg. 34 i ss. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 1975.
- 27.- RAMON MARTÍ. **L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudals**. Faventia, 10 (1988). Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- 28.- **Constitucions de Catalunya**. Fontdarella, 486. Barcelona 489 i 491, Vilafranca/6.
- 29.- La protecció de les sagreres figura en quasi totes les constitucions de Pau i Treva del 1173, fins a la segona meitat del segle XIII.
- 30.- La crida que fa Ramon Martí en el treball esmentat, la subscriuim també nosaltres. La investigació documental ha de permetre completar els treballs d'excavació arqueològica per tal de salvar un bon nombre de sagreres que encara presenten senyals evidents de la seva presència.
- 31.- Arxiu Històric Comarcal d'Olot. Notaria de la Vall d'Hostoles. Reg. 4.45.
- 32.- A.H.C.O. Reg. 60-59.
- 33.- A.H.C.O. Reg. 60-71.
- 34.- A.H.C.O. Reg. 4-21.
- 35.- A.H.C.O. Reg. 4-23.
- 36.- A.H.C.O. Reg. 60-77.
- 37.- A.H.C.O. Reg. 60-116.
- 38.- Hem examinat els voltants immediats de l'església parroquial de Sant Pere Sacosta i ens semblen evidents les restes d'una sagrera amb cementiri, si bé deuen tenir una configuració poc regular.
- 39.- La investigació històrica dels segles XI al XIII és de la major importància, ja que en ells es varen generar i agreujar les condicions que portaren, més endavant, a la revolta remença.
- 40.- Veure BONNASSIE "**Catalunya...**" II-98.
- 41.- MICHEL ZIMMERMAN "**En els orígens de Catalunya**" 117-131. Edicions 62. Barcelona, 1989.
- 42.- Un examen detallat de la situació per la qual va passar el comtat de Girona la dècada 1150-1160, permet datar els documents en els anys 1056-1057, quan la comtessa Ermessenda havia fet cessió del comtat de Girona a Almodis.
- 43.- BONNASSIE "**Catalunya...**" II-157.
- 44.- Sobre el veritable control de les fortaleses per part dels comtes de Barcelona els segles XI i XII, caldrà que la investigació històrica estigui més avançada. De moment sembla que aquest control tenia moltes limitacions.
- 45.- id. id. id.
- 46.- El 1057 els comtes de Barcelona cedeixen la potestat dels castells d'Hostoles i Puig Alder a Eneas Miró. És el moment clau, quan comença de dret la senyoria banal a la Vall d'Hostoles. De fet havia començat uns anys abans.
- 47.- Veure què en diu TOMAS BISSON, "**Història de la Corona d'Aragó a l'edat mitjana**", pàg. 58 i ss. Ed. Crítica.

- 48.- Tenim un treball sobre l'administració de la senyoria encara no publicat.
- 49.- Veure JOSEP CANAL "**La Vall d'Hostoles en el segle XI**" i "**La Vall dels remences (segle XII)**", publicats en els butlletins 5-6 de l'Associació Arqueològica de Girona, anys 1983 i 1985.
- 50.- Podríem dir que el dret de ban és el suprem exercici de l'autoritat a la Vall d'Hostoles. Els senyors del castell recordaven ben sovint als seus vassalls i als aloers que havien de complir allò disposat en els bans.
- 52.- Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de "Capbreus de la Vall d'Hostoles"
- 53.- id. id. id.
- 54.- Els aloers de la Vall d'Hostoles eren poquíssims el segle XIII. És molt probable que la pressió feudal en fes desaparèixer molts.
- 55.- JAUME COTS, "**Consuetudines Diocesis Gerundensis**", pàg. 58 i ss., que tracta de la redempció d'homes i dones. Edició 1929.
- 56.- id. id. id.
- 57.- Treball en curs citat.
- 58.- id. id. id.
- 59.- Constitucions generals de Catalunya. Constitució "**En les terres o llocs...**", pàg. 347.
- 60.- Constitucions generals de Catalunya. Constitució "**En les terres o llocs...**", pàg. 494.
- 61.- Hem detectat en la documentació investigada l'aparició de mitjos masos especialment en el període 1285-1348.
- 62.- A.H.C.O. Document Notaria Vall d'Hostoles, Reg. 59, pàg. 182. El cens de Pere el Cerimoniós figura en "Codoin" Arxiu de la Corona d'Aragó, vol. XII. Ref. 1548.
- 63.- Aquest mapa que reflecteix la situació de la Vall l'any 1329, s'ha preparat amb la col·laboració d'Àngel Mansilla i Ramon Cros, ambdós de Sant Feliu de Pallerols.
- 64.- RAMON MUNTANER R. **Crònica**, cap. 128.
- 65.- A. ROVIRA i VIRGILI. **Història nacional de Catalunya**, vol. IV, pàgs. 606-607.
- 66.- CHARLES E. DUFOURCQ, **L'expansió catalana a la Mediterrània occidental**, pàg. 125 i ss. Ed. V. Vives, 1969.
- 67.- JOSEP M^a, de ALOS, **La Casa de Cartellà**, pàg. 22 i ss.
- 68.- id. id. id. pàg. 28.
- 69.- L'estada a la Vall d'Hostoles l'hem poguda justificar amb pergamins del mas Pallerols, que hem pogut examinar mercès a la gentilesa de Narcís Arbat, l'actual propietari.
- 70.- RAMON MUNTANER, **Crònica**, cap. 192.
- 71.- A.H.C.O. Notaria Vall d'Hostoles. Reg. 4-16.
- 72.- Arxiu Corona d'Aragó. **Vendes reial patrimoni**, 1022-12.
- 73.- A.H.C.O. Notaria.... 4-52
- 74.- LLUÍS G. CONSTANS. Annals Institut d'Estudis Gironins. **Documentos medievales sobre el castillo de Rocacorba**, pàg. 254.

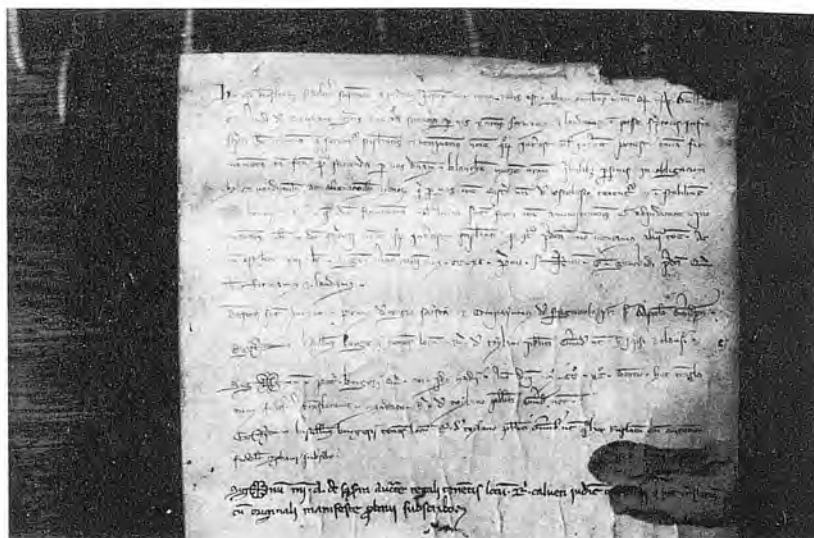
- 75.- CONSTITUCIONS DE CATALUNYA. Cort del 1200
- 76.- Arxiu Històric Comarcal d'Olot. Notaria Vall d'Hostoles, Reg. 2-23.
- 77.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 2-63.
- 78.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 2-47.
- 79.- Pergamí del mas Pallerols.
- 80.- Pergamí del mas Pallerols.
- 81.- A.H.C.O. Reg. 4-52.
- 82.- A.H.C.O. Reg. 4-42.
- 83.- Arxiu Parroquial de Sant Feliu de Pallerols, Llibre establiments núm. 1.
- 84.- id. id. id. Llibre establiments nº. 8.
- 85.- id. id. id. Llibre establiments nº. 9.
- 86.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 57-31.
- 87.- Arxiu Corona d'Aragó, **Vendes reial patrimoni**, V- 1023-15.
- 88.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 52-2.
- 89.- Aspecte molt interessant a investigar sobre l'actuació dels feudals d'Hostoles, tant a la sagrera com posteriorment a la cellera o poble nou.
- 90.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 57-18.
- 91.- Conviden a una profunda reflexió els motius que tingueren els senyors del castell d'Hostoles per propiciar el creixement del nucli urbà. Podria existir ja una pressió de la Universitat de la Vall d'Hostoles.
- 92.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 57-18.
- 93.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 58-24.
- 94.- A.H.C.O. Notaria... Reg. 58-112.
- 95.- Pergamí del mas Pallerols.
- 96.- A.H.C. Notaria... Reg. 60 (42-44-76-88)
- 97.- ESTEBAN PRUENCA, **El dominio territorial del Monasterio de Amer**, IV - 187.

171

Jurament de fidelitat d'Eneas Miró a la comtessa Almodis pel castell d'Hostoles, feta el 1057. Pergamí s.d. de Ramon Berenguer I núm. 171. Cancelleria. Arxiu de la Corona d'Araçó.

Concessió del molí del mas Pallerols, feta per Miró III, senyor del castell d'Hostoles, el dia 7 de juny del 1174. Pergami de la col·lecció del mas Pallerols.

Poder atorgat per Guillem Galceran de Cartellà a la seva esposa, Blanca, el 20 de juliol del 1291, per a l'administració de la Vall d'Hostoles. Pergami del Mas Pallerols.

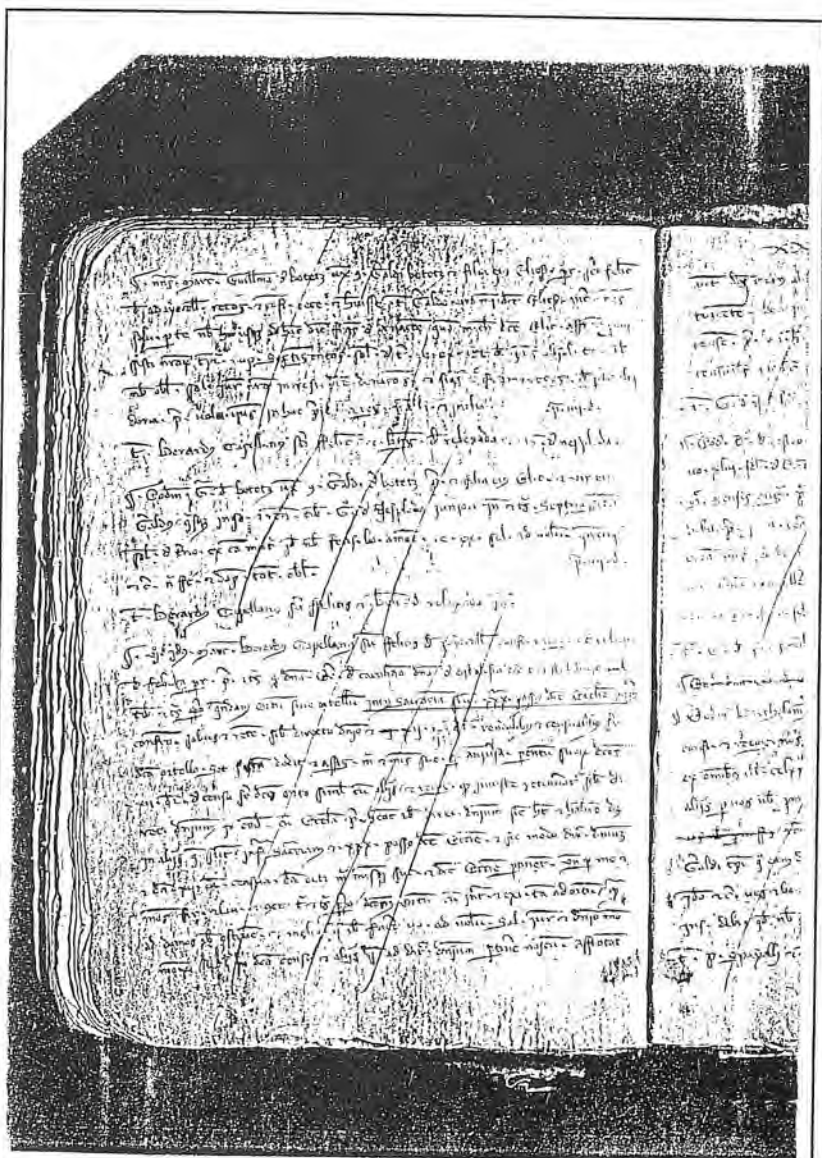
Mas Llapart

Mas la Xaramada

Bernat, capellà de Sant Feliu, reconeix a Pere de Quer els dos horts que la senyora Ermessenda de Cartella li establí: *intus sacramiam sive xxx passus dicte ecclesie*.
Fotocòpia de la pàg. 18 del Registre 57 de la notaria de Sant Feliu de Pallerols. Any 1310. Arxiu Comarcal d'Olot.

Bernat, capellà de Sant Feliu de Pallerols, reconeix que Elisenda Fàbrega té per Ermesenda de Cartellà l'establiment d'un horti intus sacriariam sive xxx passus, de l'església parroquial. Fotocòpia de la pàg. 31 v. del Registre 57 de la Notaria de la Vall d'Hostoles. Any 1310. Arxiu Comarcal d'Olot.

La Sagrera des del campanar

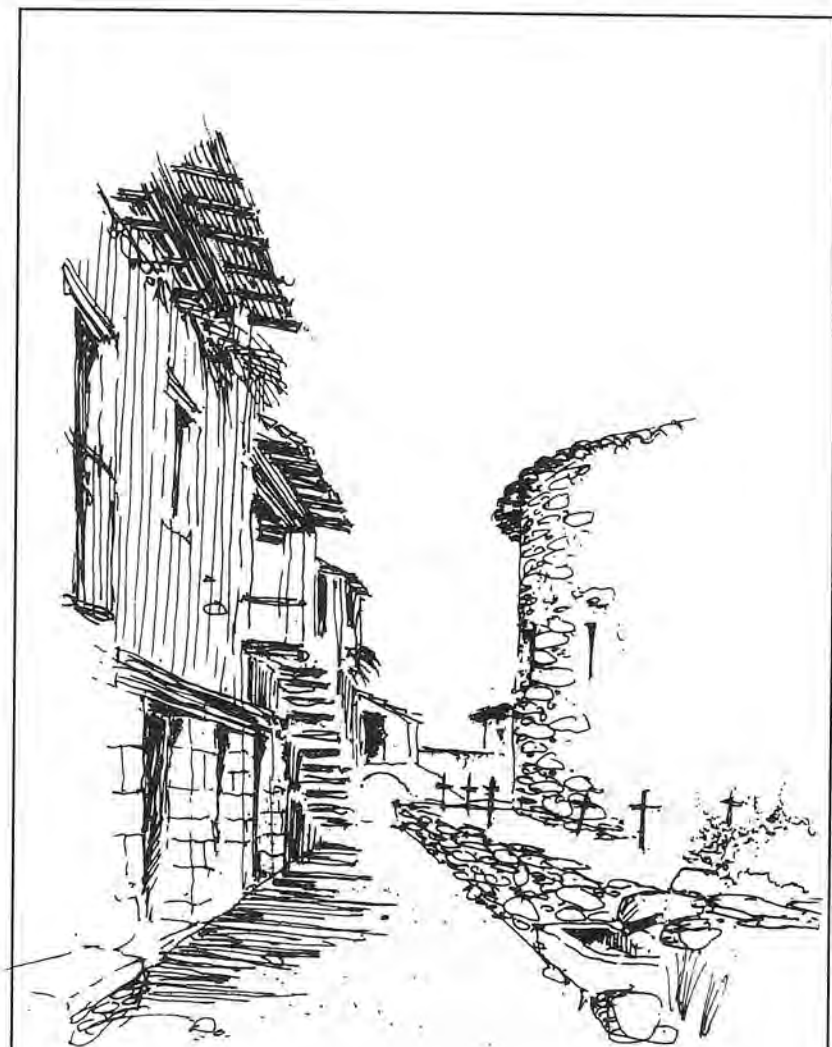
Les cases actuals des de la Sagrera

El racó d'accés a la sala dels senyors d'Hostoles i posteriorment casa diaconil

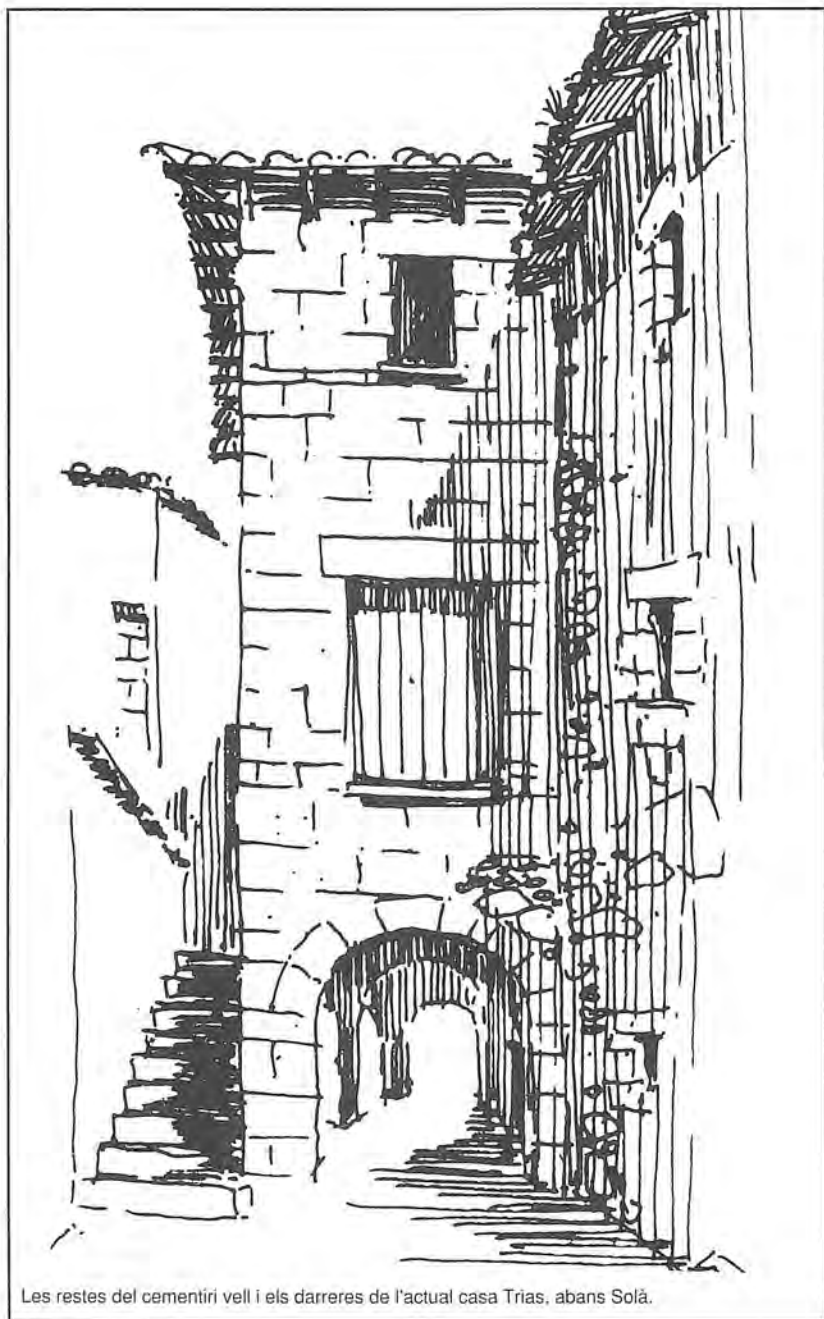
L'actual carrer dels cantons estrets
- A l'esquerra, les cases de la Sagrera
- A la dreta, l'església d'inicis del s. XVII

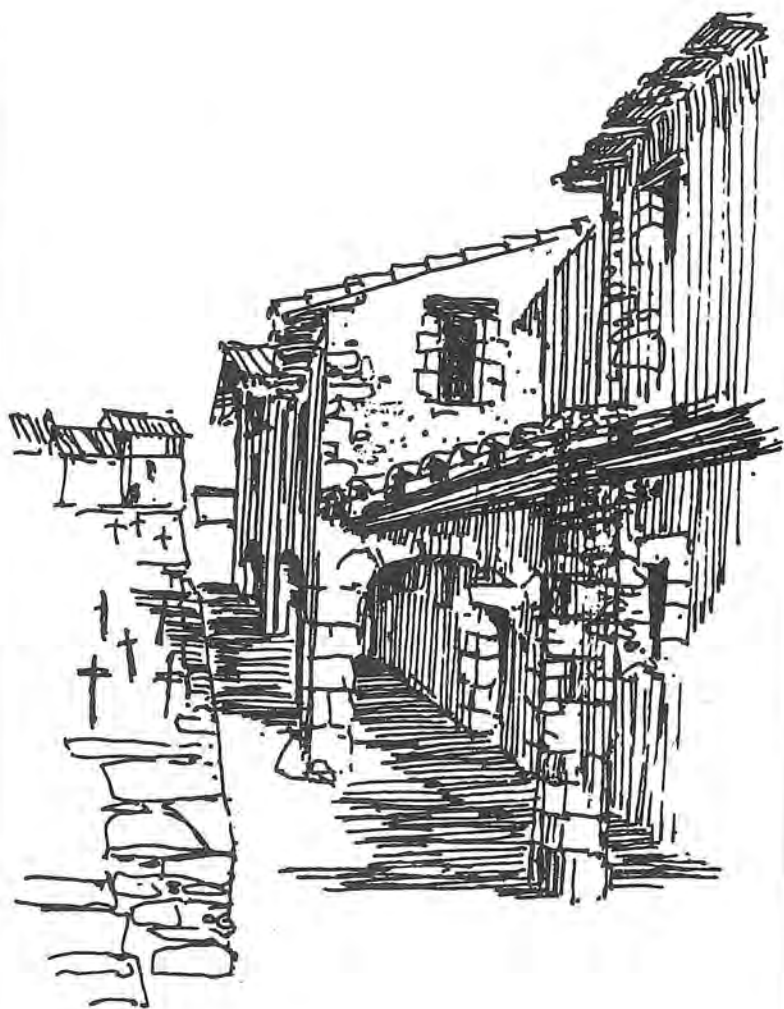
Una reconstrucció del carrer anterior

- A l'esquerra, cases i hospicis de la Sagrera, l'escala autoritzada pel rector a Berenguer Mayola, i al fons la sala dels Cartellà.

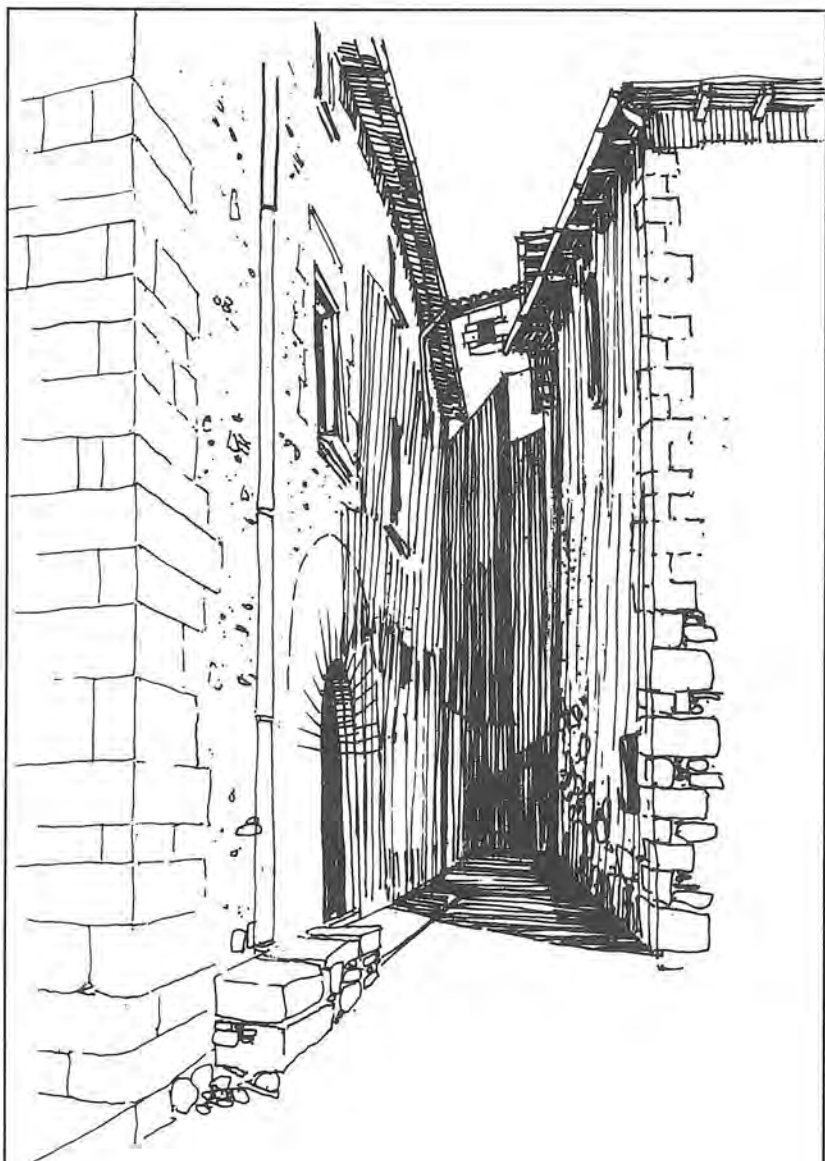
- A la dreta, el cementiri i l'absis de l'església romànica desapareguda el s. XV.

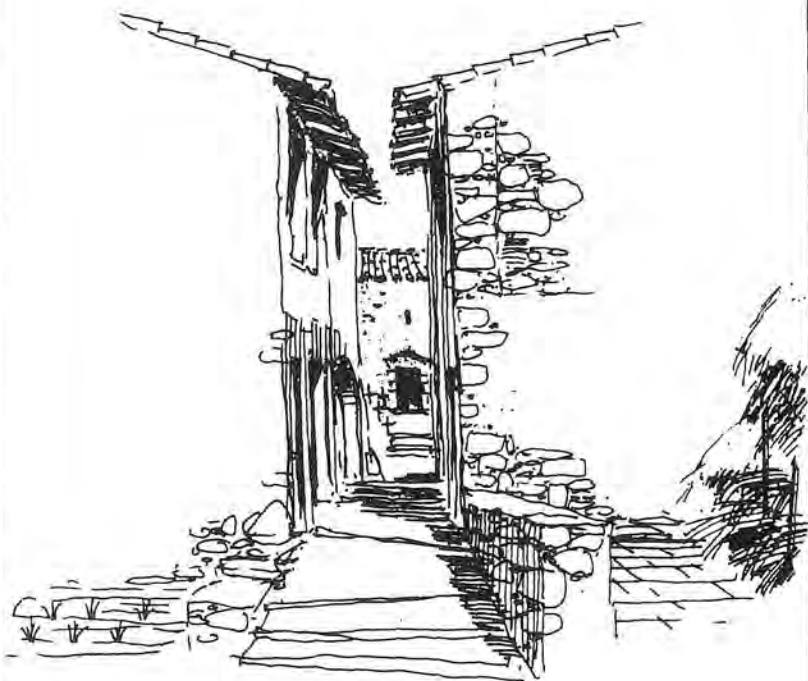
Les restes del cementiri vell i els darreres de l'actual casa Trias, abans Solà.

Reconstrucció ideal del muret del cementiri, el carrer i el pòrtic de la casa Simó de Vilar.

L'estat actual de l'accés a la Sagrera, des del camí de les Planes amb la nova rasant. Al fons, l'església nova.

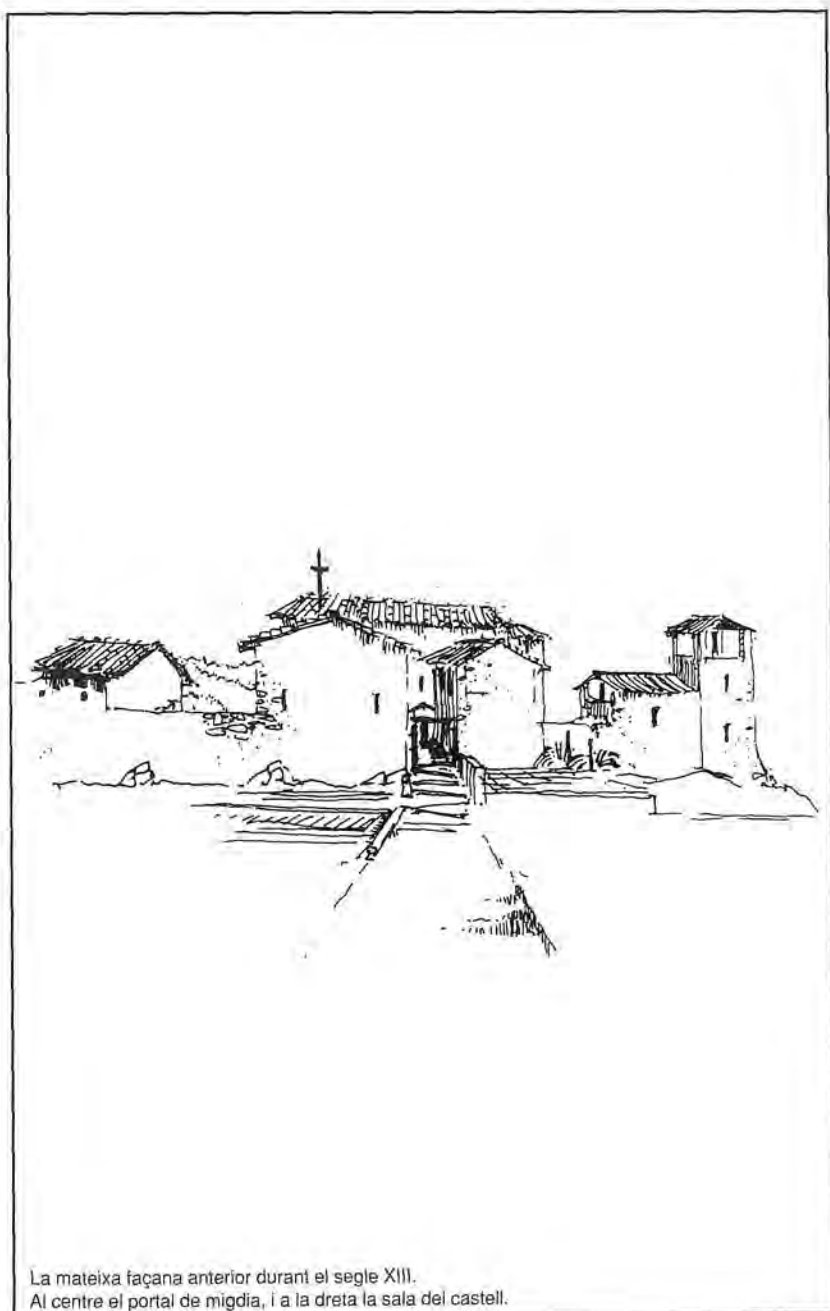
La mateixa porta de migdia en temps de la Sagrera.

A l'esquerra, l'hort dels senyors d'Hostoles.

A la dreta, l'era de l'antic mas de Torn, el carrer en pujada i, al fons, la porta primitiva de l'església romànica.

La façana sud de Sant Feliu de Pallarols en l'actualitat.
Al fons el campanar, i a l'esquerra l'antic mur de Casa Viola.

La mateixa façana anterior durant el segle XIII.
Al centre el portal de migdia, i a la dreta la sala del castell.